

JANA
MAROSZOVÁ
(ED.)

VERA MUNDI LUMINA
VÝBOR DOMINIKÁNSKÝCH
BAROKNÍCH KÁZÁNÍ

KAROLINUM

od toho Slunce Paprskowe Swatý Pius Papež / toho
Sména Pátý. Florentinských Okrasa Swatý Antoninus.
Pro Zákon Brystůw po dlouhých a prospěšných Kázáních
zamordowaný Mučedník Swatý Petr. Swatý Raymun-
dus, Swatý Hyacithus, Swatý Jordanus, Swatý Ceslaw/
a jiný; Kterýchžto wšech náležitý Blesk wypsati čas nepo-
stačuje / a Gazet můg schopný není. To gedině wyznati
musím / že onj byli Lucerna ardens & lucens, (bb) Swjce
hořící a swjticj / postawená na Swjenu zlatém. Lumen
ad revelationem gentium, (cc) Swětlo k zgewenj Náro-
důw.

Odkudž Gasnost Cyrkw Brystowau oswětucigicý Slun-
ce / a Paprskůw Dominykánstých bedlivě pozorugice Ney-
wýšší Brystowe Náměstkové / a Biskupowe Kjmisti rozli-
čnýmá Swětla Tytuly Swatého DOMINIKU / s Kžadem
geho gsau poctili: Honorius III. gmenowal gest Bratry
Swatého Kžadu toho: Vera mundi Lumina, Prawé Swě-
tla Swěta / který od Wychodu až na Západ / od Půl No-
cy až na Poledne / zatmšwagicý se Cyrkw žlosti Neflechet-
ných Swětlem swým oswjtili / a oswětucj. Innocentius
IV. o njch dj: Pater Luminum dedit illos in lucem genti-
um, Otec Swětla dal gé k oswjcenj Národůw / kterýby
až Zámorský od Towaryšstwa Lidského zдалenj w Braginách
neznámých diwočky Národy Ctnostem cwščili / a Wjru Bry-
stowau znáti věili. Alexander IV. o Swatém Kžadu Kas-
zatelškém tyto Slowa mluwj: Status Ecclesiæ Generalis per
eorum Prædicationes & Doctrinæ salutaris instantiam

Vera mundi lumina

Výbor dominikánských barokních kázání

K vydání připravila, úvodem,
komentářem, překladem
a poznámkami opatřila

Jana Maroszová

Recenzovali:

PhDr. Mgr. Tomáš Černušák, Ph.D.

PhDr. Miloš Sládek, Ph.D.

prof. PhDr. Milan Tvrdlík, CSc.

Kniha vychází u příležitosti 800. výročí založení Řádu kazatelů (1216–2016).

Vydala Univerzita Karlova v Praze

Nakladatelství Karolinum

Redakce Jan Linka

Grafická úprava Jan Šerých

Fotografie barokní kazatelny v kostele sv. Jiljí fr. Šimon Karel Hlavatý OP

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

Napsání této knihy umožnil grant získaný v rámci Vnitřní soutěže FF UK.

Název projektu a číslo grantu: Pražská německy psaná kázání z doby 17.-18. století,
č. 23606213.

© Univerzita Karlova v Praze, 2016

Editor © Jana Maroszová, 2016

Cover photo © Národní knihovna ČR, 2016

ISBN 978-80-246-3148-6

ISBN 978-80-246-3167-7 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2016

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Delší předmluva ke kratším promluvám	9
Úvodem	9
Dějiny kláštera u sv. Jiljí a konventní knihovny	10
Nálezy z archivních kartonů	14
Ke stavu zkoumání katolických barokních kázání – česká, německá a rakouská věda	17
Stručný chronologický přehled	26
<i>Ars praedicandi & ars bene dicendi</i>	39
Rétorický rychlokurz	39
Kazatelské pomůcky, encyklopedie, příručky a učebnice	55
Sedm promluv, osm textů	65
Truchlení (nejen) bratra Hyacinta	66
Vzácný čas bratra Vavřince	73
Svatý Dominik a svatý Tomáš Akvinský	81
Vtělený anděl	87
Kníže pokoje	90
Popel a sůl	94
Na cestě za poznáním i svatostí	96
Světlo jasně svítící	102

Ediční poznámka	107
------------------------	------------

Texty	124
Hyacinth Stixa: Der Unschätzbahre Verlust Eines Grossen Manns. Znaim 1727	124
Hyacinth Stixa: Nenahraditelná ztráta velkého muže. Znojmo 1727	125
Vavřinec Karel Brückner: TEMPUS ACCEPTABILE DIES SALUTIS. Angenehme Zeit, Tag des Heils. Königgrätz 1740	152
Vavřinec Karel Brückner: TEMPUS ACCEPTABILE DIES SALUTIS. Čas vzácný, den spasení. Hradec Králové 1740	153
Benedikt Mottl: Svatý Tomáš Akvinacký řádu kazatelského svatého otce Dominika, anjel vtělený, nad anjele vznešený. Praha 1739	170
František Jan Nepomucký Svoboda: PRINCEPS PACIS, to jest: Kníže pokoje. Praha 1715	181
Joachim Pleiner: Der Heilige Thomas von Aquino. Prag 1753	194

Joachim Pleiner: Svatý Tomáš Akvinský. Praha 1753	195
Benedikt Krolop: Der grosse Lehrer Göttlicher Wissenschaften Thomas von Aquin. Leitmeritz 1761	214
Benedikt Krolop: Velký učitel božského poznání, Tomáš Akvinský. Litoměřice 1761	215
Jan Nepomuk Václav Zikmund Bedřich Steydl z Greiffenwehru: Slunce ustavičně na poledni. Praha 1718	246
<hr/>	
Komentář	257
Hyacint Stixa: Der Unschätzbahre Verlust Eines Grossen Manns. Znaim 1727	257
Vavřinec Karel Brückner: TEMPUS ACCEPTABILE DIES SALUTIS. Angenehme Zeit, Tag des Heils. TEMPUS ACCEPTABILE DIES SALUTIS. Čas vzáctný, den spasení. Hradec Králové 1740	263
Benedikt Mottl: Svatý Tomáš Akvinacký řádu kazatelského svatého otce Dominika, anjel vtělený, nad anjele vznešený. Praha 1739	270
František Jan Nepomucký Svoboda: PRINCEPS PACIS, to jest: Kníže pokoje. Praha 1715	276
Joachim Pleiner: Der Heilige Thomas von Aquino. Prag 1753	284
Benedikt Krolop: Der grosse Lehrer Göttlicher Wissenschaften Thomas von Aquin. Leitmeritz 1761	289
Jan Nepomuk Václav Zikmund Bedřich Steydl z Greiffenwehru: Slunce ustavičně na poledni. Praha 1718	296
<hr/>	
Poděkování a věnování	301
<hr/>	
Textová příloha: Kázání a díla otce Vavřince Karla Brücknera OP	302
<hr/>	
Obrazová příloha	311
<hr/>	
Bibliografie	335
Primární prameny	335
Archivní dokumenty	335
Ostatní primární prameny. Staré tisky a jejich novodobé edice	336
Sekundární prameny	340
<hr/>	
Rejstřík jmenný	351
<hr/>	
Summary	355

Kázání je kontemplativní úkon. [...] Kázání, to neznamená prostě otevřít pusu a mluvit. Začíná tichým nasloucháním evangeliu, úsilím porozumět, prosbou o světlo a končí v reakcích těch, kdo ho poslouchají. Když jsem byl mladý bratr, přišel k nám jednou biskup, který měl kázat, a těsně před začátkem mše řekl jednomu z bratří: ‚Jestli jsi pořádný dominikán, měl bys teď být schopen bez přípravy jít kázat.‘ Ten bratr mu odpověděl: ‚Právě proto, že jsem dominikán, jsem přesvědčen, že kázat neznamená prostě říkat to první, co mě napadne.‘

Timothy Radcliffe OP: „Nemůže se skrýt město položené na hoře“.
Kontemplativní život (2001)

DELŠÍ PŘEDMLUVA KE KRATŠÍM PROMLUVÁM

ÚVODEM

Neříkej: „Čím to je, že dny dřívější byly lepší než tyto?“
To není moudré, ptáš-li se na to.
Kaz 7,10

Zavítá-li někdo do historické knihovny bratří kazatelů v konventu u svatého Jiljí v Praze na Starém Městě, bude dozajista ohromen krásou tohoto vzácného barokního interiéru – policemi plnými knih, vyřezávanými sochami světců takřka v životní velikosti, vůní starých spisů a příslovečným klášterním tichem, jež pravidelně přerývá pronikavý klášterní zvon, ohlašující doby modliteb, a v němž jedině zvon kostelní způsobně ohlašuje pozemský čas.

Začne-li si návštěvník starobyle zařízenou místnost prohlížet důkladněji, neuteče jeho pozornosti jeden podivuhodný nález: totiž že zde, v této tak vesměs typické barokní knihovně stojí v jedné z polic uprostřed sálu archivní kartony, jak je známe ze století dvacátého, a popsány jsou taktéž ve stylu baroku nepodobným. Těchto krabic tu stojí celkem osmnáct. Co se v nich ukrývá? Tuto otázku si před pár lety položili nejprve samotní bratři kazatelé a později jsme si ji s nimi rádi položili také my. A jak už to na světě chodí, při hledání jedné odpovědi na jednu otázku se vynořily (nebo spíše rovnou hromadně vyrojily) otázky další, z nichž některé teprve ještě čekají na odpověď. Výsledkem našeho odpovídání i následného tázání je tato kniha.

DĚJINY KLÁŠTERA U SV. JILJÍ A KONVENTNÍ KNIHOVNY

Dějiny kazatelského řádu v Čechách se historikové již zabývali, avšak období raného novověku až donedávna zůstávalo z různých příčin spíše na okraji zájmu.¹ Ačkoli se tato situace již začala měnit, přikrývá stále ještě řadu událostí i osobností z dějin dominikánů v českých zemích – ať už obrazně, či skutečně – staletý prach. I kdyby však z řádových dějin v českých zemích nebylo o 18. století známo nic než fakt, že zde dominikáni pobývali, bude právě tak jisté, že se jakožto bratři kazatelé věnovali svému odvěkému poslání, totiž že kázali.²

Dominikáni přišli do Čech brzy po schválení řádu papežem Honoriem III. (1216) a usadili se v Praze. První klášter založili bratři vyslaní z Kolína nad Rýnem roku 1224 nebo 1225 u sv. Klimenta na Poříčí, záhy se však přenesli na Staré Město, kde založili konvent při kostele stejného zasvěcení.³ Česká provincie utrpěla v dobách husitských válek velké ztráty, velmi strádala i poté. Dominikáni museli nakonec svůj klášter z nařízení krále Ferdinanda I. Habsburského (1526–1564, císařem od roku 1556) v roce 1556 opustit a uvolnit místo nedávno založenému řádu jezuitů. Bratři se pak zdržovali v klášteře u svaté Anežky v městské části Na Františku, který však nevyhovoval zcela jejich potřebám. Situace se začala měnit k lepšímu, když v roce 1604 na Malé Straně získali opuštěný klášter sv. Máří Magdalény. Na prosbu převora tohoto konventu, Petra Paula Tortelliho, daroval v roce 1625 císař Ferdinand II. dominikánům opuštěný kostel sv. Jiljí na Starém Městě pražském.⁴ Tam se

-
- 1 Augustin Alois Neumann: *Římské zprávy o českých dominikánech*. Praha: Bohemia dominicana, 1933; Josef V. Kratochvíl: *Sv. Jiljí a jeho klášterní a farní chrám na Starém Městě v Praze*. Praha: Konvent dominikánů, 1926. K historii kláštera u sv. Jiljí v Praze srov. dále: Pavel Vlček – Petr Sommer – Dušan Foltýn: *Encyklopedie českých klášterů*. Praha: Libri, 1997, s. 118–119, 538–540; Milan M. Buben: *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*. III. díl, 1. sv.: *Žebravé řády*. Praha: Libri, 2006, s. 75–78, zvl. s. 75. Z novějších publikací připomejme: Tomáš Černušák – Augustin Prokop – Damián Němec: *Historie dominikánů v českých zemích*. Praha: Krystal, 2001; Augustin Prokop: „Česká provincie v 15.–19. století“. In: *ibid.*, s. 102–127; Hedvika Kuchařová: „Abriss der Organisation der Ordensstudien bei den Dominikanern in der böhmischen Provinz im 17. Jh. und in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts“. *Acta Comeniana* 38/14 (2000), s. 133–160; Tomáš Černušák: „Uspořádání archivní a spisové péče v české provincii řádu bratří kazatelů“. In: Tomáš Černušák – Jiří Mihola (edd.): *Církevní archivy a fondy v České republice*. Brno: Moravský zemský archiv v Brně, Katedra historie PedF MU, Centrum pro církevní dějiny Vranov u Brna, 2007, s. 19–21; Jakub Zouhar: *Česká dominikánská provincie v raném novověku (1435–1790)*. Praha: Krystal, 2010.
 - 2 O dějinách knihovny a sbírce kázání jsem podala stručnou zprávu: J. M.: „Poznámky k příležitostným a svátečním kázáním uloženým v historické knihovně bratří kazatelů u sv. Jiljí v Praze“ [zpráva o projektu]. *Knihy a dějiny* 21 (2014), s. 101–108.
 - 3 Srov. Vlček – Sommer – Foltýn: *Encyklopedie českých klášterů*, s. 118.
 - 4 Srov. Neumann: *Římské zprávy o českých dominikánech*, s. 29nn.; Kratochvíl: *Sv. Jiljí a jeho klášterní a farní chrám*, zejm. s. 35; „Dominikánská knihovna/Dominikanerbibliothek“. In: Vlasta Faltysová – Pavel Pohlel – Vincent Streit (edd.): *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa*. Bd. 1.2. *Tschechische Republik*. Prag. Teil 2. Hildesheim et al.: Olms-Weidmann, 2000, s. 80–82,

hned nato bratři slavnostně nastěhovali. Spolu s kostelem získali ještě opuštěnou budovu kdysi známé kapitulní školy, jejímž rektorem byl v roce 1373 mj. dvorní historiograf Karla IV., Přibík Pulkava z Radenína. V témže století kázal v kostele u sv. Jiljí Jan Milíč z Kroměříže. Bratři kazatelé odkoupili okolní přilehlé domy, které spolu s budovou školy přestavěli na klášter. Ten se stal brzy významným střediskem dominikánského vzdělávání v provincii, protože zde bylo založeno *studium generale*, které školilo budoucí řádové lektory, bakaláře a magistry.

Kvůli *studiu generale* byla zřízena knihovna, o níž pochází první zmínka z roku 1653. Sbírká knih však musela existovat již mnohem dříve, neboť v konventu sv. Klimenta se nacházelo několik prvotisků. Například v letech 1501–1502 dominikáni získali šest svazků. V letech 1613–1622 potom přibývalo v klášteře sv. Anežky 19 svazků a během let 1626–1708 byly získány další. Knihy dostávali bratři nejen darem od mecenášů, ale pořizovali je i sami. Konečně 16. července roku 1653 nařídil při vizitaci provinciál M. Godefridus Marquis, aby se všechny knihy v klášteře shromáždily a uložily na jednom jediném místě. Knihovna v novém klášteře se rychle rozrůstala. Ve 30. letech 18. století, době rozkvětu řádu, obsahovala již přes 5 000 svazků a byl jí vyhrazen celý jeden sál v jižním traktu klášterní budovy s okny vedoucími na sever. V roce 1733 dominikáni začali renovovat klášterní knihovnu i zchátralý kostel v barokním slohu. Díky této přestavbě a obnově získala knihovna svou dnešní podobu. Právě tehdy byly zhotoveny dubové regály na míru tak, aby zapadaly do výklenků ve zdi. V regálech jsou dodnes roztríděny knihy podle signatur, vědních oborů a podle velikosti – největší formáty jsou uloženy dole, nejmenší v horních regálech.

Doba rozkvětu řádu však netrvala dlouho. S příchodem vlády Marie Terezie a později za panování Josefa II. nastaly pro církvev obecně horší časy. Josefská sekularizace se v roce 1784 přímo dotkla celého řádu a konkrétně v Praze ji pocítili dominikáni v obou svých konventech. Konvent sv. Máří Magdaleny byl zrušen a ve svatojiljském konventu musel být počet řeholníků zredukován na dvacet. Cenné svazky z knihovny byly převezeny do univerzitní knihovny, kterou tvořila z velké části bývalá knihovna jezuitská.⁵

Druhou světovou válku dominikánská knihovna přežila bez poškození. Po zrušení klášterů a konfiskaci církevního majetku dle vládního rozhodnutí ČSSR v roce 1950 se dostala do správy Národní knihovny v Praze,

s. 80; Dalibor Balcar: „Z historie pražských klášterních knihoven spravovaných státní knihovnou ČR v Praze“. In: *Miscelanea oddělení rukopisů a vzácných tisků 2* (1985), s. 29–51.

5 K dějinám Univerzitní a Národní knihovny srov. Zdeněk Tobolka: *Národní a univerzitní knihovna v Praze. Její vznik a vývoj. I. Počátky knihovny až do r. 1777*. Ed. František Horák. Praha: SPN, 1959; „Národní knihovna České republiky/Nationalbibliothek der Tschechischen Republik“. In: Vlasta Faltysová – Pavel Pohlel (edd.): *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa*. Bd. 1.1. *Tschechische Republik. Prag. Teil 1*. Hildesheim et al.: Olms-Wiedmann, 1999, s. 62nn.

podle protokolu byla předána dne 30. října 1953. V 50. letech obecně docházelo k rušení menších klášterních knihoven v Praze, středních a severních Čechách. Jejich fondy byly postupně včleňovány do fondů Národní knihovny. Ovšem nestalo se tak ve všech případech. V Praze zůstalo kvůli kulturně-historické hodnotě zachováno na původním místě a v původním stavu několik velkých klášterních knihoven: benediktinská knihovna na Břevnově, knihovna augustiniánů u Sv. Tomáše, knihovna křižovníků s červenou hvězdou u Sv. Františka z Assisi na Starém Městě v Praze, františkánská knihovna u Panny Marie Sněžné a konečně dominikánská klášterní knihovna u Sv. Jiljí.⁶ Archivní dokumenty zde uložené byly nicméně všechny odvezeny do Státního ústředního archivu v Praze.⁷ Po konfiskaci knihoven se začalo se zjišťováním fondů, konkrétně u dominikánů vznikl katalog prvotisků⁸ a později také lístkový katalog.

V současné době patří konvent sv. Jiljí spolu s historickou knihovnou opět řádu bratří kazatelů, v knihovně se nachází zhruba 9 000 svazků, z toho 117 prvotisků v 82 svazcích. Z 16. století pochází zhruba 1 000 svazků, ze 17. století 3 000 a z 18. století 5 000, z 19. století přibližně 200 položek. Tematicky spadají knihy do teologie a přílehlých oborů, v knihovně najdeme následující tematické okruhy: *Theologia dogmatica*, *Theologia moralis*, *Ius ecclesiasticum et civile*, *Conciones*, *Historia*, *Ascesis*, *Philologica*, *Biblica*, *Liturgica* a *Patristica*. K nim se řadí rovněž spisy lékařské, astronomické, básnické, rétorické, právní a další. Celkově fond obsahuje zhruba 10 % spisů v němčině, tento jazyk je však v největší míře zastoupen v tiscích z 18. století a tiscích tematických skupin *Conciones*, *Historia* a *Ascesis*.

Knihovnu využívají prezenčně členové řádu a po předchozí individuální domluvě s knihovníkem je přístupná rovněž ostatním badatelům. Na místě jsou k dispozici dva katalogy. Tisky zaznamenané v novějším lístkovém katalogu jsou evidovány v našich národních retrospektivních bibliografiích. České (a slovenské) staré tisky najdeme v *Knihopise* a *Dodatcích ke knihopisu*.⁹

6 Srov. „Národní knihovna České republiky/Nationalbibliothek der Tschechischen Republik“, s. 62.

7 K osudu archivních dokumentů viz Tomáš Černušák – Jiří Mihola (edd.): *Církevní archivy a fondy v České republice*. Brno: Moravský zemský archiv v Brně, Katedra historie PedF MU, Centrum pro církevní dějiny Vranov u Brna, 2007.

8 Dalibor Balcar: *Soupis prvotisků dominikánské knihovny v Praze. Catalogus incunabulorum bibliothecae ordinis praedicatorum Praegae*. Praha, Státní knihovna ČSSR. Národní knihovna v Praze, 1963 (Bibliografický katalog ČSSR – České knihy 1963. Zvláštní sešit 7 – prosinec 1963).

9 *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*. Edd. Zdeněk V. Tobolka – František Horák – Bedřiška Wižďálková. Praha: Komise pro knihopisný soupis českých a slovenských tisků: Státní tiskárna, 1925–1967; *Dodatky ke Knihopisu českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce 18. století z fondu Základní knihovny – Ústředí vědeckých informací ČSAV*. Ed. Bohuslava Brtová. Praha: Základní knihovna – Ústředí vědeckých informací ČSAV, 1990; *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století – dodatky*. Edd. Zdeněk V. Tobolka – František Horák – Bedřiška Wižďálková. Praha: Základní knihovna – Ústředí vědeckých

Cizojazyčná bohemika 16.–18. století jsou zaznamenána v *Bibliografii cizojazyčných bohemikálních tisků (BCBT)*, která je v současné době přístupná na CD-ROMU a na webových stránkách Knihovny AV ČR.¹⁰

Kromě zmíněného lístkového katalogu, vzniklého někdy během druhé poloviny 20. století před rokem 1989, se v knihovně nachází ještě kniha s pevnými deskami ve formátu A3 nadepsaná jako *Lokační katalog všech oborů knihovny konventu řádu dominikánského v Praze I.* Zde jsou stručně pomocí základních bibliografických údajů evidovány jednotlivé tisky spolu s jejich signaturou. Tento katalog pochází z první poloviny 20. století a je patrně neúplný.¹¹ Podle rukopisu se na jeho vytvoření podílelo postupně několik autorů, velmi pravděpodobně bratří ve funkci knihovníka. Jména knihovníků z období před rokem 1950, tedy bratří přicházejících v úvahu jako autoři katalogu, je možné dohledat v kronice popisující dějiny dominikánů v klášteře sv. Jiljí v letech 1896–1950. Zápisy v této kronice pak končí v padesátých letech a následují až zápisky z konce 20. století (od událostí v roce 1984).¹² Ve funkci knihovníka se vystříдалo v období od konce 19. do poloviny 20. století hned několik členů řádu. Před rokem 1918 se knihovníci měnili v poměrně rychlém sledu: v roce 1888 byl knihovníkem P. Fr. Filip Konečný, který zároveň působil jako redaktor časopisu *Růže dominikánská*. V letech 1891–1893 o knihovnu pečoval P. Dalmác Hones, potom bratři a otcové Markolín Kubíček (1894), Guala M. Konečný (1895), Benedikt Kříž (1896–1897), laický bratr Ambrož Valeš (1898) a posléze laický bratr Jindřich Saip (1899–1905), kterému byl do roku 1904 svěřen rovněž úkol pokračovat v psaní kroniky. V roce 1906 se knihovníkem stal opět Markolín Kubíček, který měl navíc na starost direktář a katalog české provincie. V roce 1909 se knihovníkem stal bratr a později též kněz Humbert Janáček, který měl současně za úkol psát kroniku. Bratr Humbert se od roku 1910 staral o direktář české provincie a stal se v roce 1916 administrátorem *Růže dominikánské*. Ve funkci knihovníka jej vystřídal až v roce 1923 ředitel juvenátu P. Fr. Tomáš Dittl. Ten byl o tři roky později (1926) ustanoven pokračovatelem kroniky a v knize najdeme po zmínce, že bratr Humbert onemocněl, rovněž záznam o jeho smrti v roce 1927 dne 11. července odpoledne. Zápisky v kronice a tím také informace o funkci knihovníka

informací Československé akademie věd, 1994–2010; *Knihopis digital* [on-line: www.knihopis.cz (17. 7. 2014)].

10 Retrospektivní bibliografie cizojazyčných bohemik: BCBT = *Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků z let 1501–1800* [on-line: <http://clavius.lib.cas.cz/katalog/l.dll?htm-base.htm> (17. 7. 2014)]; *Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků z let 1501–1800. I. Produkce tiskáren na dnešním území České republiky v 16. a 17. století*. Ed. Anežka Baďurová. Praha: Knihovna AV ČR, 2003, CD-ROM; Anežka Baďurová: „Historické knižní fondy v České republice a současný stav jejich knihovnického zpracování“. *Sborník archivních prací* 53/2 (2003), s. 641–681.

11 „Dominikánská knihovna/Dominikanerbibliothek“, s. 80–82, s. 82.

12 *Liber Memorabilium Conventus Ordinis FF Praedicatorum ad St. Aegidium Abbatem Pragae*, 1896nn. Majetek bratří kazatelů v konventu sv. Jiljí (Praha).

pak už jsou sporé nebo zcela chybí, až nakonec ke dni 20. ledna roku 1940 P. Fr. Albert M. Škrabal doplnil, že se po 31. květnu 1928 kronikář Tomáš Dittl odmlčel.¹³

NÁLEZY Z ARCHIVNÍCH KARTONŮ

V historické knihovně bratří kazatelů najdeme celkem 18 archivních kartonů uložených mimo barokní regály.¹⁴ Dva z nich obsahují tisky přiřazené signaturou „F“ k oboru *Historia*. V ostatních šestnácti jsou uložena kázání vydaná tiskem v kvartovém nebo foliovém, výjimečně oktávovém formátu. Tyto drobné tisky o rozsahu 15–30 stran tvoří část spisů evidovaných v knihovně pod písmenem „E“, které spadají obsahově do tematického celku nazvaného *Conciones* („promluvy“ či „kázání“). Jedná se o sbírku příležitostných a svátečních promluv v rozsahu signatur E II 97–461 a E III 118–225, uspořádanou někdy v první polovině 20. století. Homiletice přidělená signatura „E“ pod římskými číslicemi dle formátu od nejmenšího až po největší (I–IX) sdružuje homiletické příručky, knižně vydané postily a sbírky kázání, nebo jednotlivě vydané a dodatečně do konvolutů svázané promluvy. Pod každou z těchto římských číslic (E I; E II atd.) je v *Lokačním katalogu* zapsáno 100–200, ale v některých případech i mnohem více knižních položek; nejrozsáhlejší jsou signatury E II (1–461) a E III (1–545). Vezmeme-li v úvahu a sečteme-li pouze čísla přidělených signatur, pak homiletika obsahuje přes dva tisíce položek (přesně 2 142).

Uvedených šestnáct kartonů s částmi signatur E II a E III obsahuje celkem 507 jednotlivě tištěných kázání v latině, němčině a češtině (duplicitní a triplicitní výtisky v kartonech nepočítaje). Z tohoto celkového množství připadá 253 položek na latinské tisky, 197 na německé a 57 tisků je českých. V procentuálním vyjádření je latinských tisků v této sbírce téměř přesně polovina (49,9 %), německých zhruba dvě pětiny (38,86 %), na české tisky připadá přibližně jedna desetina (11,24 %).¹⁵

Nejstarším exemplářem této sbírky je nebohemikální tisk, procesní kázání v němčině od Michaela Anisia, *Ein starcke Procession Predigt/ Vber das*

13 K odstavci srov. *Liber Memorabilium Conventus Ordinis FF Praedicatorum*, zejm. s. 160, 172, 237, 347, 368, 383n, 456, 478, 487, 492.

14 Projekt *Pražská německy psaná kázání z doby 17.–18. století*, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze (č. 23606213).

15 Srov. „Dominikánská knihovna/Dominikanerbibliothek“, s. 81. Jen pro porovnání: pro tisky z 18. století bylo zjištěno v Národní knihovně následující procentuální zastoupení: 44 % latinských, 33,4 % německých a 2,7% českých tisků. Viz „Národní knihovna České republiky/Nationalbibliothek der Tschechischen Republik“, s. 65.

Jubeljahr/ weylandt Sixti Bapstes/ des Fünfften dises Namens (Ingolstadt 1594) se signaturou E II 448.¹⁶

Nejstaršími bohemikálními tisky ve sbírce jsou následující čtyři: prvním je latinské kázání o neposkrvněném početí Panny Marie pronesené Zikmundem Ferdinandem V. Hartmanem u františkánů („hybernů“) v den slavnosti, 8. prosince 1656.¹⁷ Druhým, jazykově českým bohemikálním tiskem je kázání Františka Jana Nepomuckého Svobody u dominikánů v Klatovech 5. října 1710 v 15 hodin odpoledne.¹⁸ A konečně dvě v této sbírce nejstarší německé promluvy přednesl v roce 1668 jezuita Christoph Todtfeller u příležitosti obláčky dvou voršilek, Marie Josefy Černínové z Chudenic¹⁹ a Marie Eleonory Galibertin de Monte Dorisso.²⁰ Ve sbírce se nachází deset tisků z 19. století vydaných v rozmezí let 1806–1832, nejmladší z nich je mariánské kázání Josepha Antona Wenera *Predigt auf die hundertjährige Jubelfeier der Krönung Mariä auf dem heiligen Berge* (Praha 1832).²¹

Z titulních listů lze vyčíst nejen název a téma vlastní promluvy, ale najdeme zde údaje o autorovi, místě, kde bylo kázání proneseno, čase (někdy i zcela přesném), kdy promluva začala, a v některých případech je uveden i významný člen publika, v jehož přítomnosti byla řeč pronesena. Uveden je tiskař, místo a většinou rok uveřejnění, jenž se nemusí vždy shodovat s rokem pronesení kázání a který často bývá vyjádřen chronogramem (chronostichem). Tematicky se jedná o příležitostná, sváteční i pohřební kázání a panegyrické promluvy pronesené nejen u Svatého Jiljí, ale i na jiných místech v Praze (u Sv. Víta, v Týnu apod.), také jinde v Čechách, například

-
- 16 V německé retrospektivní bibliografii: *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts* (VD 16), č. VD16 A 2879; on-line: [<http://gateway-bayern.de/VD16+A+2879>] (12. 6. 2014)
- 17 Sigismund Ferdinand Wenceslaus Hartman: *Oratio de Immacvlata Conceptione Gloriosissimae Dominae Nostrae* [...]. Praha: Urban Goliasch, 1657. Knihovna OP, signatura E II 157, BCBT (CD-ROM), s. v. Hartman 17147.
- 18 František Jan Nepomucký Svoboda: *Lněnný Prowázek Plný Tagemstwj Ezechiele Widěnj, Aneb Ruženec Swaty Hognostj Milosti naplněn*. [...]. Praha: Barbora Františka Beryngerová, s. a. [1710]. Knihovna OP, signatura E III 235, Knihopis č. 15 832.
- 19 Christoph Todtfeller: *Schwartz, und Schön. Das ist: Wahrhaft- und Eigentliches Conterfey/ einer Rechtschaffenen Vrsvljnerjn. Entworfen Jn der Hoch und Wolgebornen Fräwle Fräwle MARIA JOSEPHA Czernin von Chudenicitz: Vnd Jn ein kurtze Ehren-Red verfasst/ An dem Hochzeitlichen Frewdentag Jhrer Einverleibung Jn die Hochlöbl. Societet der Heiligen Ursulae* [...]. Prag/ in der Universitet Carolo-Ferd: Druckerey/ in Collegio Societ: Jesu bey S. Clement., 1668. Knihovna OP sign. E II 248; BCBT (CD-ROM) 17316.
- 20 Christoph Todtfeller: *MARTHA, und MARIA Zwey friedsame Schwestern in einem Haus/ Das ist: Activa und Contemplativa, das würcklich- und beschauliche Leben Jn der Hochlöblichen Societät der Heiligen URSULAE. Entworfen/ und An Sanct Marthae Tag/ Daran sich Die Hoch- und Wolgeborne Fräwle/ Fräwle Maria, Eleonora, Anna, Francisca, Carolina, Gebohrne Fräwle Grafjn Galibertin de Monte Dorisso, Anjetzo Maria Eleonora de Latere Jesu dieser Hochlöblichen Societät zugesellet/ [...]. Prag/ in der Ertzbisch: Druckerey/ durch Paulum Tuchscherer, 1668. Knihovna OP sign. E II 249, BCBT (CD-ROM) 17316.*
- 21 Joseph Anton Werner: *Predigt auf die hundertjährige Jubelfeier der Krönung Mariä auf dem heiligen Berge*. Prag 1832, Knihovna OP, signatura E II 346.

v Chrasti u Chrudimi, Plzni, Klatovech, na Moravě (např. v Brně) a ve Slezsku (Vratislav aj.), na území dnešního Německa, Rakouska a Itálie (Řím). Autory jsou velmi často jezuité, ale i světští kněží, příslušníci jiných řádů, v neposlední řadě také dominikáni samotní. Nejvíce textů oslavuje světce, zejména aktuálně (1729) svatořečeného sv. Jana Nepomuckého, ale i jiné, jako sv. Terezií z Ávily nebo sv. Patrika, zastoupení jsou i světci dominikánští, zakladatel řádu sv. Dominik, ale také svatá Kateřina Sienská či andělský doktor svatý Tomáš Akvinský. Příležitostná kázání tematizují často primici, sekundici, obláčku nebo skládání slibů řeholních sester, najdeme též pohřební kázání (papež Benedikt XIII., císař Leopold II.).

Zajímavé je sledovat některé dobové přípisky. Většina exemplářů této sbírky – z celkem 507 položek to bylo dohromady 334 – obsahuje poznámku „Ad usum Fr[at]ris Jacobi Bistrziczky. Sac: Ord: Praed:“ (tj. pro potřebu, k užívání bratra Jakuba Bistrického svatého řádu kazatelů) a stejným perem i písmem pak na titulních listech můžeme najít další doplnění. S velkou pravděpodobností sám držitel příslušného tisku, dominikán Jakub Bistrický (1695/96 – 27. 7. 1756),²² většinou do nadpisů doplňoval interpunkci, akcenty, čárky a háčky. Dále se na poslední straně jednoho kázání, které bylo proneseno u Svatého Jiljí v roce 1713 na den svatého Tomáše Akvinského, dozvídáme, že se v následujícím roce 1714 podobné kázání kvůli moru nekonalo: „NB. Anno 1714 nulla fuit ob pestem grassantem.“²³

Na jiném místě si stěžuje někdo z bratří dominikánů (možná právě Jakub Bistrický?), že cenzor nechtěl kázání Antona Messlera z roku 1735 připustit k tisku bez jistých úprav. Konkrétně šlo o doplnění slova „Magno“ v nadpise: „NB. Censor Orationis * locò Vto Ecclesiae Doctore, posuit Magno, Sed, quia h[aec] Oratio ne fuit composita ab Oratore, [sed] ab Eximio P. Mag. Cajeta[no] Burger, non poteramus contradicere, nè ipsò factò compositio videt[ur] aliena. [* qui fuit P. Wietrowsky Jesuita].“²⁴ Uvedená informace zároveň dává trochu nahlédnout do dřívější kazatelské praxe. Zmíněný dominikánský bratr a kněz Kajetán Burger (1681– 27. 11. 1740)²⁵ se později stal provinciálem (1736–1740). Toto kázání bylo současně první, které se konalo v obnoveném

22 Národní archiv ČR (NAČR), Fond 37 – ŘDo Dominikáni – provincialát a konvent, Praha, 1255–1949 (1950), inv. č. 2, *Catalogus fratrum et sororum defunctorum*. 1768 a n., fol. 106r; NAČR, fond ŘDo, inv. č. 3, *Nomina fratrum et sororum ab anno jubileo 1701 in provincia Bohemiae defunctorum*. 1701 a n., fol. 106r.

23 Jan Václav Mezlecký z Palmolevu: *ThoMas StIrpe AqVInas SCRlba DoCtVs*. [...]. Praha: Jan Václav Helm, 1713. Knihovna OP, sign. E III 146, BCBT 06707.

24 Podtrženo v originále. Anton Messler: *Manipulus Joseph Sapientiae, & Sanctitatis spicis abundans à fraternis Doctrinae Manipulis adoratus, Et Allegoricè in D. Thoma Aquinate, Praedicatorum Ordinis Gloria, Magno [podtrženo perem] Doctore Ecclesiae Angelico Inter ejus celeberrima solemnia Nonis Martij Annò 1735*. In *Ecclesia Vetero-Pragensi ad S. Aegidium renovata* [...]. Praha: Jan Karel Hrabá - heredes, 1735. Knihovna OP, sign. E III 164, BCBT 07193.

25 NAČR, Fond ŘDo, inv. č. 2, *Catalogus ...*, fol. 169v.

chrámě: „Haec fuit prima Oratio, dicta in Renovata Ecclesia S. Aegidii.“²⁶ Kromě toho se však na titulních listech najdou i grafické projevy zcela jiného druhu. Přípisky i kresby je možné si prohlédnout na ukázkách v příloze.

Některé tisky se v kartonech nacházejí dvakrát (i třikrát) a po srovnání obsahu kartonů s údaji v retrospektivních bibliografiích (*BCBT* a *Knihopis*) se ukázalo, že se v jiných případech jedná o exempláře, které se v knihovně u dominikánů vyskytují vícekrát, ovšem už jako přívazky a součásti sborníků. V kartonech jsou tak uloženy částečně duplicitní a multiplicitní výtisky, ale pravděpodobně také některé unikáty, nenalezené ani v *Knihopise*, ani v *BCBT*.

Dominikánům zjevně muselo z nějakého důvodu záležet na uchování zmíněných jednotlivě tištěných duchovních promluv, které se nestaly součástí konvolutů, ale byly pouze shromážděny do kartonů a uloženy mimo dubové police. Odpověď na otázku, proč, případně za jakým účelem tato sbírka vznikla, se nehledá snadno. Jako důvod pro založení této sbírky přichází v úvahu snaha archivovat a kompletovat řady svátečních kázání o určitých významných svatých. Toto vysvětlení podporuje navíc okolnost, že tři kartony sdružují v chronologickém řazení kázání o sv. Tomáši Akvinském pronesená v den jeho svátku většinou v kostele svatého Jiljí na Starém Městě. Jiné archivní krabice jsou nadepsány podle lokalit, kde se kázání konala (např. kázání u hybernů), a je tedy možné, že dominikáni pro vlastní přehled archivovali promluvy přednesené na místech, která je z nějakého důvodu velmi zajímala. Dále kartony obsahují tisky, které původně náležely jednotlivým bratrům (například Jakobovi Bistříckému) a po jejich smrti byly nejspíš včleněny do knihovny a zpřístupněny ostatním. Tím by se současně dala vysvětlit existence duplicitních a multiplicitních exemplářů. Konečně je potřeba vzít jako vysvětlení v úvahu i okolnost, že se tyto tisky už nevešly do příslušného regálu v dubových policích.

KE STAVU ZKOUMÁNÍ KATOLICKÝCH BAROKNÍCH KÁZÁNÍ – ČESKÁ, NĚMECKÁ A RAKOUSKÁ VĚDA

Barokní kázání svým jazykem, kulturně-historickým kontextem i po obsahové stránce přímo vybízejí k interdisciplinárnímu přístupu. Pro katolické promluvy vzniklé na českém území to potom vzhledem k vícejazyčnosti platí dvojnásob. V posledních desetiletích se však česká i zahraniční věda ubíraly poněkud odlišnými cestami. Zaměříme se nejdříve na situaci na německy hovořícím území, a to jednak proto, že jsme vzhledem k jazyku vydávaných promluv (němčina) vycházeli z předpokladu, že německá filologie bude, podobně jako česká či jiná domácí filologie moderní, barokní kázání svého

²⁶ Messler: *Manipulus Joseph Sapientiae...*, fol. A1r (tit. list).

mateřského jazyka zkoumat přednostně a pozorněji než filologie ostatní, jednak proto, že nás zajímalo, nakolik jsou probádána barokní kázání u našich sousedů, jejichž jazykem se hovořilo v době baroka běžně i u nás.

V německy hovořící oblasti, zejména na území dnešního Německa a Rakouska, se raněnovověká katolická kázání zkoumala již v 19. století a pozitivismus dlouho určoval směr, než byl doplněn a nakonec vystřídán dalšími metodami historického bádání. Po Druhém vatikánském koncilu se zájem o kázání zvýšil.²⁷ Krátce předtím, v 50. letech 20. století, se texty barokních kázání již staly objektem zkoumání etnografie, především tzv. Mnichovského kruhu, k němuž náležel Robert Böck. Jeho příspěvky o Abrahamovi a Sancta Clara a o bavorském kazateli, faráři Andreasu Stroblovi vycházely vesměs v *Bavorské ročence pro národopis*.²⁸ Vznikaly zde disertace, v nichž byli blíže představeni kazatelé Wolfgang Rauscher a Ignatius Ertl.²⁹ K téže mnichovské skupině badatelů patří ještě Elfriede Moser-Rathová, z uvedených vědců sdružených v tomto kruhu asi nejznámější. Dlouhodobě se zabývala krátkými narativními formami vloženými do duchovních promluv – vyprávěními, švankovními historkami a exemplary v barokních kázáních.³⁰ Své studie však psala opět spíše v duchu národopisném než čistě filologickém. Tato badatelka se velmi zasloužila o to, že barokní homiletika více vešla do povědomí německé vědy. V článku „Predigtmärlein der Barockzeit“³¹ poprvé poukazuje na důležitost barokní homiletiky pro výzkum dějin mentality a na okolnost, že právě kázání byla v době baroka místem, kde se ústní tradování střetává s písemným.

V severním Německu se pak teolog Leonhard Intorp zaměřil na vestfálské kazatele, v Göttingenu zkoumal Ernst Heinrich Rehermann z národopisného

-
- 27 Evangelická kázání jsou v Německu již tradičním oborem výzkumu. K dějinám zkoumání katolických promluv do 80. let 20. století srov. Franz M. Eybl: *Gebrauchsfunktion barocker Predigtliteratur. Studien zur katholischen Predigtsammlung am Beispiel lateinischer und deutscher Übersetzungen des Pierre de Besse*. Wien: Wilhelm Braumüller, 1982 (Wiener Arbeiten zur deutschen Literatur 10), s. 2. Kázání se dostalo rovněž samostatného hesla v druhém vydání německého *Reallexikonu* (1958nn): Herbert Wolf: čl. „Predigt“. In: *Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte*, sv. 3. Berlin: De Gruyter, 1977, s. 223–257.
- 28 Robert Böck: „Liebesorakel bei Abraham a Sancta Clara“. In: *Bayerisches Jahrbuch für Volkskunde* 1951, s. 151–153; týž: „Pfarrer Andreas Strobl von Buchbach. Ein vergessener Predigtschriftsteller des 17. Jahrhunderts“. In: *ibid.*, 1953, s. 149–158; týž: „Das geistliche Kartenspiel des Andreas Strobl“. In: *ibid.*, 1955, s. 201–210.
- 29 Peter Brecht: *Der Barockprediger Ignatius Ertl (1645–1713). Ein Beitrag zur Geschichte der süddeutschen Barockliteratur*. Disertační práce. Mnichov, 1967; Hubertus Rauscher: *Die Barockpredigten des Jesuitenpaters Wolfgang Rauscher in volkskundlicher Sicht*. Disertační práce. Mnichov, 1973.
- 30 Elfriede Moser-Rath (ed.): *Predigtmärlein der Barockzeit. Exempel, Sage, Schwank und Fabel in geistlichen Quellen des oberdeutschen Raumes*. Berlin: De Gruyter, 1964.
- 31 Elfriede Moser-Rath: „Predigtmärlein der Barockzeit. Quellen zur Volkserzählung des 17. und 18. Jahrhunderts“. In: táž: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. Edd. Ulrich Marzolph – Ingrid Tomkowiak. Göttingen: Schwartz, 1994, s. 25–49. Poprvé in *Bayerisches Jahrbuch für Volkskunde* (1957), s. 129–143.

hlediska protestantská kázání.³² Podnícen tímto typem výzkumu vydal Georg Lohmeier populárněvědně koncipovanou antologii *Bayerische Barockprediger* (München 1961).

Ve svých příspěvcích k barokní homiletice věnuje Moser-Rathová kromě jiného též pozornost procesům sekularizace v Bavorsku na přelomu 18. a 19. století. Ty měly totiž za následek hromadnou likvidaci duchovní literatury a fondů knihoven zrušených klášterů. Ušetřeny byly rukopisy a prvotisky, avšak homiletické, asketické, polemické a morálněteologické spisy tehdy vzaly za své. Buď byly prodány značně pod cenou obchodníkům s papírem, nebo použity jako topivo a určeny ke zničení. O tom, jak mnoho spisů bylo tímto osvícenským počinem postiženo, vypovídají například soupisy fondů švýcarských klášterů, vytvořené Leutfriedem Signerem (1926/1927), ale také bibliografie sestavená vídeňskými badateli (Werner Welzig, Franz M. Eybl, Robert Pichl), kteří při soupisu vycházeli z fondů Vídeňské centrální knihovny. Zůstává nicméně mnoho homiletických textů a sbírek, jejichž obsah čeká na probádání i dnes.³³

Na katolické kázání se v následujících desetiletích zaměřila rétorika jakožto na zvláštní případ „duchovní řeči“. Kázání se zkoumala také v jejich sociálněhistorickém kontextu jako specifický žánr užitkového textu. Katolickými promluvami se intenzivně začal zabývat rakouský vědec, germanista Werner Welzig, který nejen vytvořil katalogy promluv, ale věnoval se též ediční a výzkumné činnosti a vychoval generaci doktorandů, z níž se někteří později také intenzivně věnovali barokním duchovním promluvám. Tak Welzigův žák Franz M. Eybl přispěl významnou měrou k výzkumu již svou disertační prací, v níž analyzoval kázání především ze sociologického a sociálněhistorického hlediska jako „užitkový text“ (*Gebrauchstext*). Zamýšlel se nad možnými způsoby a variantami recepce tohoto textového žánru. V německém prostředí se rovněž věnovala pozornost vybraným kazatelským osobnostem. V současné době již existuje větší množství sekundární literatury ke slavnému kazateli, bosému augustiniánovi Abrahamovi a Sancta Clara (Abrahám od Svaté Kláry), vlastním jménem Johann Ulrich Megerle (1644–1709). Abraham byl císařským dvorním kazatelem, je od něj známo přes 600 tisků, psal též básně, zamýšlení a nechal se inspirovat, nejspíš jako poslední autor, ještě doznívající

32 K odstavci srov. Elfriede Moser-Rath: „Familienleben im Spiegel der Barockpredigt“. In: *Predigt und soziale Wirklichkeit. Beiträge zur Erforschung der Predigtliteratur*. Ed. Werner Welzig. Amsterdam: Rodopi, 1981, s. 45–65 (= Daphnis 10).

33 Srov. Moser-Rath: „Predigtmärlein der Barockzeit“, s. 27 a 48; táž: „Einführung“. In: táž: *Dem Kirchenvolk die Leviten gelesen. Alltag im Spiegel süddeutscher Barockpredigten*. Stuttgart: J. B. Metzler, 1991, s. 1–30, zvl. 5n; táž: „Erzähler auf der Kanzel. Zur Form und Funktion des barocken Predigtmärleins“. In: táž: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*. Edd. Ulrich Marzolph – Ingrid Tomkowiak. Göttingen: Schwartz, 1994, s. 50–75, zvl. 51.

tradicí bláznovské literatury.³⁴ Tento barokní kazatel asi jako jediný představitel žánru zůstal v obecném povědomí zřejmě především díky tomu, že si jeho díla povšimnul německý básník Friedrich Schiller (1759–1805). Zmínil se o něm pochvalně v dopise Goethovi a využil Abrahamův traktát *Auf, auf, ihr Christen!* (1683) jako předlohu pro kapucínské kázání ve svém dramatu, trilogii o Valdštyňovi (1799).

Ačkoli můžeme souhrnně prohlásit, že katolická homiletická literatura v německé vědě již není tak úplně neznámá, zjišťuje ještě na počátku devadesátých let 20. století Urs Herzog, že katolická německy psaná kázání zatím nejsou probádána dostatečně: chybí podle něj sepsání přehledu dějin barokního kázání, jeho vývoje, proměn, chybí rovněž klasifikace a nárys dějin jednotlivých typů duchovních promluv (nedělní, sváteční kázání apod.). Herzog dále postrádá evidenci dostupných pramenů a zjištění stavu, co se dochovalo a jaké spisy a tisky podlely zkáze. Konečně s určitou naléhavostí upozorňuje na důležitost zpřístupňování barokních kázání v novodobých edicích. Řada postil, sbírek kázání i jednotlivě tištěných promluv je v současné době (2014/2015) k dispozici v digitální knihovně, četné tisky jsou snadno dostupné na internetu přes katalog Bavorské státní knihovny či webové stránky Mnichovského digitalizačního centra.³⁵

*

V českém prostředí snad netřeba připomínat pojem „doba temna“, který dlouho určoval pohled laické i odborné veřejnosti na dobu 17.–18. století, epochu

34 Werner Welzig: *Katalog gedruckter deutschsprachiger katholischer Predigtsammlungen*. Unter Mitwirkung von Franz M. Eybl et al., ed. Werner Welzig. 2 sv. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1984 a 1987; týž: *Lobrede. Katalog deutschsprachiger Heiligenpredigten in Einzeldrucken aus den Beständen der Stiftsbibliothek Klosterneuburg*. Auf Grund der Vorarbeiten von Maria Kastl, unter Mitwirkung von Heinrich Kabas und Roswitha Woytek, ed. Werner Welzig. Wien: Verlag der Österr. Akad. der Wiss., 1989; týž (ed.): *Predigten der Barockzeit. Texte und Kommentar*. Wien: Verlag der Österr. Akad. der Wiss., 1995; týž (ed.): *Barockpredigt und soziale Wirklichkeit*. Amsterdam: Rodopi, 1981 (= *Daphnis* 10); Franz M. Eybl: *Gebrauchsfunktion barocker Predigtliteratur*; týž: *Abraham a Santa Clara. Vom Prediger zum Schriftsteller*. Tübingen: Niemeyer, 1992; týž: *Strukturwandel kultureller Praxis. Beiträge zu einer kulturwissenschaftlichen Sicht des thesianischen Zeitalters*. Wien: WUV, 2002. (= *Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des achtzehnten Jahrhunderts* 17); Elfriede Moser-Rath: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*, edd. Ulrich Marzolph – Ingrid Tomkowiak. Göttingen: Schwartz, 1994; Urs Herzog: *Geistliche Wohlredenheit. Die katholische Barockpredigt*. München: Beck, 1991.

35 „Eine vertiefte, ausgewogene Geschichte der deutschen Barockpredigt – auch nur ihrer bedeutendsten Verfasser und der wichtigsten Genera (Sonn- und Festtags-, Heiligen- und Marienpredigt, die Ansprachen zu den großen weltlichen und kirchlichen Anlässen, Hochzeits- und Leichenpredigt u.s.f.) – bleibt einstweilen Desiderat. Noch ist vorläufig allzuviel an Verschollenem und Vergessenem zu heben, sind die überlieferten Bestände zu sichten, zu ordnen, und, dringend vor allem, in Nachdrucken wieder zugänglich zu machen.“ Herzog: *Geistliche Wohlredenheit*, s. 9. K dostupnosti pramenů: srov. katalog Bavorské státní knihovny v Mnichově (online: www.bsb-muenchen.de) a stránky Mnichovského digitalizačního centra (Münchener Digitalisierungszentrum – MDZ, Digitale Bibliothek; www.muenchener-digitalisierungszentrum.de).

rekatolizace po bitvě na Bílé hoře až do první generace národních buditelů. Názor, že tato doba je epochou úpadku, sdíleli i němečtí vědci.³⁶ Uvedený předsudek vytvořili nejen zastánci osvícenství, kteří byli nespokojeni s vyumělkovaným, přebujelým stylem literatury, ale na české straně jej živili rovněž příznivci národního obrození.

Kázání z té doby byla dlouho do 20. století vnímána jako rétorické kousky, které sledují pouze cíl pobavit, zapůsobit efektně na posluchače a přitom využít Bibli jako zásobárnu důvtipných obrazů. V roce 1930 si proto Antonín Podlaha ve své teologické encyklopedii posteskl: „Válkou třicetiletou utrpěl nejen život hospodářský a kulturní, nýbrž i kazatelství, takže druhá polovina XVII. století a ještě století XVIII. počítá se za nejsmutnější dobu posvátného řečnictví v Německu a ve střední Evropě vůbec. Bezuzdná obraznost, nedůstojné vtipy, titěrnost, zhrublá a nevkusná forma snižovaly slovo Boží a překážely jeho působnosti. Kázání z této doby podobají se často více hádankám nežli naukám víry a mravnosti, sloh jest často jadrný, ale slova Božího méně důstojná.“³⁷ Nebylo by nicméně úplně správné tvrdit, že se česká věda o barokní homiletiku nezajímala vůbec. Ze starší generace jsou dodnes ceněny práce Václava Černého, Zdeňka Kalisty, Josefa Vašiči³⁸ a F. X. Šaldy.

Po druhé světové válce bylo zkoumání katolické barokní literatury podstatně ztíženo, ne-li znemožněno, vládnoucím režimem, avšak neustrnulo zcela a navazovalo na předválečné práce. Od sedmdesátých let navíc vzrůstal zájem o oficiálně neprosazovaná témata, v některých případech se tím projevovала i opozice vůči vládnoucímu režimu. V předlistopadové době se barokní homiletikou soustavně zabýval brněnský literární historik a editor Milan Kopecský, který již od poloviny šedesátých let inicioval studium českého literárního baroka, vydal sborník statí *O barokní kultuře* (1968) a je autorem řady studií týkajících se rovněž reformační postilografie. Uveřejnil přehledové monografie pojednávající o českém humanismu a barokní literatuře, podal však i přehledy týkající se homiletiky (například konfesemi). Edičně připravil a komentoval řadu děl autorů baroka (například Felix Kadlinský, Fridrich Bridel, Antonín Koniáš, Valentin Bernard Jestřábský), pět kazatelů považoval za výrazné individuality své doby; byli jimi Vojtěch Šebestián Scipio (Berlička), Daniel Nitsch, Matěj Václav Šteyer, Tomáš Xaverius Laštovka a Bohumír Hynek Josef Bílovský. Kopecský věnoval též pozornost kazatelům působícím ve Slezsku a poukázal

36 Srov. Wolkanovu knihu, kde se pojem úpadku (*Niedergang*) objevuje přímo v nadpise kapitoly, která pojednává o písennictví v českých zemích doby 17. a 18. století. Rudolf Wolkan: *Geschichte der deutschen Literatur in Böhmen und in den Sudetenländern*. Augsburg: Johannes Stauda, 1925, s. 35.

37 Antonín Podlaha et al.: Čl. „homiletika“, in: týž et al.: *Český slovník bohovědný* V.I. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakl. V. Kotrby, 1930, s. 12–18, zvl. s. 15.

38 Srov. „Zpráva o pozůstalosti Josefa Vašiči“. In: *Česká literatura doby baroka. Sborník příspěvků k české literatuře 17. a 18. století*. Praha: PNP, 1994, s. 272–278. (= Literární archiv 27) a vybrané tituly k uvedeným autorům v Bibliografii.

ve svých textech na základní problematické okruhy, které je potřeba při studiu barokní homiletiky zohledňovat: vztah mezi ústní verzí kázání a tištěným textem, souvislost kázání s dobovými učebnicemi a příručkami a dále rétoričnost duchovních promluv. „Kopeckému se podařilo dobře shrnout výsledky dosavadních bádání a systematicky je rozšířit i prohloubit o nové poznatky.“³⁹

Po roce 1989 se situace v české vědě začala měnit. Zájem o baroko obecně vzrostl, což se projevilo i na množství sborníků, monografií, odborných statí, ale i vzniklých edic, a to i pokud se týká jazykově českých barokních kázání.⁴⁰ Vycházejí komentované soubory žďárských duchovních promluv. První z nich, *Medetekoucí sláva na hůře Libanu* (1995), připravil Bohumír Lifka, této edici se ovšem nevyhnuly některé nedostatky, spočívající zjevně v nedokončených finálních úpravách. *Žena krásná náramně* (1998), jak je pojmenována pozdější edice dalších kázání pronesených v poutním chrámu na Zelené Hoře u Žďáru nad Sázavou, která byla připravena M. Kopeckým, představuje již dokončené a pečlivě provedené dílo. Třetí soubor barokních textů navazující na oba předcházející představuje *Nádoba zapálená* (2000).⁴¹ Žánrově však jsou zde zastoupeny kromě kázání i jiné typy textů, zejména hudební oratorium Jiřího Františka Slavíčka (1685–1746) *Quinque talenta* (1735) či rukopisné poznámky o historii žďárského opatství (*Notitiae abbatiae Zarensis*, 1737), jejichž autorem je Bonifác Procházka (zemř. 1768), sekretář žďárského opata Václava Vejmluvy (zemř. 1738). Tato poslední edice přináší kromě původních českých textů překlady textů latinských a jednoho německého (zmíněné oratorium). Autorkou četných publikací týkajících se barokní homiletiky, zejména svatonepomucenské, je dále brněnská badatelka a profesorka v oboru teorie a dějin české literatury Michaela Horáková (Soleiman

39 Srov. Michaela Soleiman pour Hashemi: *Karel Račín – nedoceněný barokní autor*. Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 7nn, cit. s. 13. Autorka podává v této publikaci delší přehled o dosavadním českém zkoumání barokní homiletiky (s. 6–24). Z publikací Milana Kopeckého uvádíme jen některé: „Slovo o baroku“. In: Antonín Koniáš: *Vejtažní naučení*. Ed. M. K.. Brno: Blok, 1995, s. 155–179; týž: *K české reformační postilografii*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1970.

40 K situaci srov. zejm. Alexandr Stich: „Václav Černý a (české) baroko“. In: Václav Černý: *Až do předstíne nebes. Čtrnáct studií o baroku našem i cizím*. Praha: Mladá fronta, 1996, s. 413–437; týž: „Pečený Vokoun na stříbrné míse“. In: Radek Lunga (ed.): *Ondřej František Jakub de Waldt (1683–1752) a jeho doba. Sympozium věnované osobě, dílu a době píseckého rodáka, dobršského faráře, kazatele a literáta*. Dobruška: Římskokatol. farnost Dobruška, 2005, s. 81–86. Vzhledem k většímu množství literatury zde jen několik vybraných odkazů na studie a edice, další potom obsahuje seznam použitých pramenů: Antonín Koniáš: *Vejtažní naučení*, k vydání připravil a doslov napsal Milan Kopecký. Brno: Blok, 1995; Miloš Sládek (ed.): *Svět je podvodný verbíř aneb Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*. Praha: Argo, 2005.

41 Bohumír Lifka (ed.): *Medetekoucí sláva na hůře Libanu. Soubor českých svatojanských duchovních promluv z doby opata Václava Vejmluvy, pronesených v poutním chrámu na Zelené Hoře u Žďáru nad Sázavou v letech 1727–1736*, úvod František Mareš. Kostelní Vydří: KNA, 1995; Milan Kopecký (ed.): *Žena krásná náramně. Soubor svatojanských kázání a jiných spisů z doby opata Václava Vejmluvy. Žďár nad Sázavou: Společnost Cisterciána Sarensis, 1998; Michaela Horáková et al. (edd.): *Nádoba zapálená. Soubor svatonepomucenských kázání a jiných spisů z první poloviny 18. století. Žďár nad Sázavou: Společnost Cisterciána Sarensis, 2000*. Srov. Soleiman pour Hashemi: *Karel Račín*, s. 15n.*

pour Hashemi). V Praze působil svým dalekosáhlým vlivem příznivě bohemista Alexandr Stich, osobnost, jež dokázala nadchnout a podnítit zájem o starší českou literaturu. A tak se na baroko specializovali i další vědci, např. Jaromír Linda, Jan Linka, Radek Lunga, Jakub Krč či Martin Valášek. Působení Stichovy osobnosti a jeho odkaz jsou alespoň v Praze patrné a živé dodnes. Významným popularizátorem baroka a autorem řady edic je v neposlední řadě Miloš Sládek, jenž dobové prameny zpřístupňuje nejen v čtivých antologiích určených široké veřejnosti, ale i ve fundovaných kritických vydáních.⁴²

Podobně příznivě se v českém prostředí vyvíjí situace v latinské filologii.⁴³ V české germanistice oproti tomu panuje stav odlišný. Německé barokní písemnictví je stále tak trochu *terra incognita*, země neznámá. V době mezi světovými válkami (1918–1939) německému bohemikálnímu písemnictví věnovali pozornost formou přehledových dějin český germanista Arnošt Kraus a rakouský literární historik Rudolf Wolkan. K baroku se však oba vyjadřují spoře, jen formou výčtů.⁴⁴ Wolkan se zmiňuje o kázání podrobněji než Kraus. Ale upřednostňuje zejména protestantsky a lutersky smýšlející autory a vybírá pouze taková díla, která „svou vnitřní hodnotou ovlivnila svou dobu a dobu budoucí“.⁴⁵ Déle Wolkan setrvává u lutersky smýšlejícího jáchymovského kazatele jménem Johannes Mathesius (1504–1565). Jeho kázání vycházela tiskem, Mathesius udržoval kontakty s Martinem Lutherem a je autorem jeho životopisu. Po Mathesiovi převzal službu Kaspar Franck, autor několika pohřebních kázání, mj. na Mathesia. Wolkan uvádí mezi protestantskými německými duchovními, kteří na území Čech v předbělohorské době vynikli, rovněž Balthasara Opitze, duchovního v Rumburku a příbuzného básníka Martina Opitze (1597–1639), autora první novodobé německé

42 Z popularizačních antologií uvádíme tyto: Miloš Sládek (ed.): *Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy*. Jinočany: H & H, 1995; Týž (ed.): *Vítr jest život člověka aneb Život a smrt v české barokní próze*. Praha: H & H, 2000 (recenze Hynek Bouchal, *Acta Comeniana* 38/14 (2000), s. 273–278). Další edice a statě M. Sládka (výběr) viz Bibliografie.

43 Zde připomínáme především publikace Martina Svatoše a Michaely Horákové. Martin Svatoš: „Hledaná latinská kázání Ondřeje Františka de Waldta“. In: *Listy filologické* 124, 3–4 (2001), s. 289–301; Týž: „Latinská literatura v Čechách 1620–1760“. In: *Sláva barokní Čechie. Stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století*, ed. Vít Vlnas, Praha: Národní galerie, 2001, s. 254–261. K nepomucenské homiletice srov. Michaela Horáková (= Michaela Soleiman pour Hashemi): *Literární fenomén nepomucenské homiletiky*. Brno: Tribun, 2007.

44 Arnošt Kraus: „Německá literatura na půdě Československé republiky“. In: *Československá vlastivěda. sv. 7: Písemnictví*. Ed. A. Pražák – M. Novotný. Praha: Sfinx, 1933, s. 297–324; Wolkan: *Geschichte der deutschen Literatur in Böhmen. Obecně k německo-rakousko-českým literárním vztahům v 17.–18. století* srov. Václav Petrůk: *Stýkání, nebo potýkání? Z dějin česko-německo-rakousko literárních vztahů od Bílé Hory do napoleonských válek*. Praha: Triáda, 2012. Tato monografie obsahuje množství dalších užitečných odkazů na sekundární literaturu. O české barokní literatuře se němečtí badatelé mohou více dozvědět rovněž zde: Gertraude Zand – Jiří Holý (edd.): *Tschechisches Barock. Sprache, Literatur, Kultur. / České baroko. Jazyk, literatura, kultura*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 1999, recenzi napsal Tomáš Havelka (*Acta Comeniana* 38/14 (2000), s. 278–293).

45 Wolkan: *Geschichte der deutschen Literatur in Böhmen*, s. 33.

poetiky.⁴⁶ Wolkanovo pojednání se nijak netají negativním postojem vůči baroku a i přes snahu zachytit jen to nejdůležitější (nebo možná právě proto) zůstává poplatný ideologii své doby.⁴⁷

V posledních asi deseti letech se i v české germanistice situace začíná proměňovat. Paralelně k bohemistice a trendům české vědy se i německá filologie soustřeďuje na duchovní lyriku a homiletiku. Vydáním své čítanky přispěl germanista Jan Kvapil ke zpřístupnění (části) německých barokních textů z českých zemí, kázání nevyjímaje, a nejen on se k baroknímu kazatelství vyjádřil také teoreticky.⁴⁸ Větší edici německých kázání z českých zemí jsme při našich běžných rešerších zatím nenašli. Jedno německy psané kázání jihlavského dominikána Alberta Schustera s názvem *Léčivá voda milostí* (*Das von dem Grünen Berg ergossene heilsame Gnadenwasser*. Prag: Johann Wenceslaus Helm, 1730, BCBT 03317) se nachází v kritické edici promluv *Žena krásná náramně*. Vydáno bylo morové kázání Christiana Augustina Pfaltze (1629–1701) a dále kázání při výročí svatby manželů Kittelových.⁴⁹ Dvě (rovněž bohemikální) německy psaná pohřební kázání edičně připravila a komentovala odbornice na dějiny raného novověku Radmila Pavlíčková, jejíž monografie o pohřebních kázáních nad (arci)biskupy si zde zaslouhuje zmínku i pro

46 Srov. *ibid.*, s. 33–38.

47 Srov. již začátek: Das Buch sei „aus warmem Herzen heraus geschrieben und will der Heimat in Tagen der Not und Sorge ein Tröster werden durch den Hinweis, was Deutsche unserer Heimat im Laufe der Jahrhunderte auf dem Gebiete der Literatur geschaffen haben und wie sie stets den innigen Zusammenhang mit dem großen Stammlande aufrecht erhalten haben; es will aber auch der törichten Behauptung unserer nationalen Gegner, als ob die Deutschen in Böhmen und in den Sudetenländern trotz ihres literarischen Wirkens keinen Anspruch erheben könnten, eine bodenständige Literatur geschaffen zu haben, durch die Wucht der Tatsachen entgegentreten“. Wolkan: *Geschichte der deutschen Literatur in Böhmen*, s. 1 (Vorwort).

48 Jan Kvapil: *Čítanka německé barokní literatury z českých zemí / Anthologie der deutschen Barockliteratur aus böhmischen Ländern*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2001; týž: „Eins, zwei, drei: Geistliches Stauden und menschliche Neugierde – Erlebnis einer Konzeptpredigt (mit anschließender Edition der gesamten Predigt)“. *Acta Comeniana* 39–40/15–16 (2002), s. 307–326. Českým dílem jezuita Daniela Nitsche se dříve filologicky zabýval František Němec (srov. jeho pozůstalost: *Tematický a stylový rozbor Nitschovy Berly královské*. Literární archiv, Památník národního písemnictví, LA PNP, Fond Josef Vašica, inv. č. 2663). K tomu a k monografii o Nitschovi srov. Hana Kusáková: „Nad knihou Libora Pavery Kazatel Daniel Nitsch“, *Tvar* 20 (2003), s. 6. V současné době se tímto jezuitským kazatelem podrobněji zabývá Jan Kvapil spolu s Janem Linkou. Srov. Jan Kvapil – Jan Linka: „Daniel Ignatius Nitsch a svatý František Xaverský v objetí Boží lásky“. In: Petronilla Cemus – Richard Cemus (edd.): *Bohemia jesuitica* II. Praha: Karolinum, 2010, s. 841–853. Z dalších odborných statí a monografií srov. Jiří M. Havlík: „Morová kázání Christiana Augustina Pfaltze (1629–1701)“. *Listy filologické* 129/1–2 (2006), s. 145–160; Kristina Kallert: „Vom Abendstern zum würdigsten Liebling (Die Predigten vor der Erzbruderschaft des hl. Johannes von Nepomuk bei St. Veit in Prag)“. *Listy filologické* 126/3–4 (2003), s. 228–253; táž: „Svatý Jan Nepomucký ve třech jazycích. Bibliografie pražských svatojanských arcibiskupských kázání u sv. Víta a panegyrik na Skalce“. *Knihy a dějiny* 9–10 (2002–2003), s. 5–89.

49 Christian Augustin Pfaltz: „Prägerische Pest-Predigt, gehalten in der hohen Dohm-Kirchen s. Viti anno 1681 nach der Pest“. Ed. Jiří M. Havlík. *Listy filologické* 129 (2006), 1–2, s. 161–176; *Corona senum filii filiorum. Kázání k 50. výročí svatby manželů Kittelových (1777)*. Ed. Milan Svoboda et al. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2009.

své zaměření, které záměrně není primárně literárněhistorické a podobá se metodě zvolené Franzem M. Eyblem. Autorka chápe kázání spíše jako specifickou součást aristokratické komunikace než jako literární žánr – pohřební promluvy tak mohou vedle jejich tradičních způsobů využití pro biografické údaje, pro výklady související s tématem smrti, pohřební slavnosti apod. přispívat k poznání duchovního světa společnosti, „dobových představ o určité společenské vrstvě a o způsobech reprezentace církevní aristokracie raného novověku jako svébytné sociální skupiny“.⁵⁰

*

Česká bohemistika rozděluje v návaznosti na starší práce V. Černého, Z. Kalisty a J. Vašici období uměleckého a literárního baroka do několika fází, které zde přebíráme a stručně připomínáme, aby si čtenář mohl zasa-
dit promluvy zde otištěné do příslušného dobového rámce. Rozlišují se tato období: první trvá od dvacátých do konce osmdesátých let 17. století, druhé od devadesátých let 17. až do dvacátých let 18. století a konečně třetí od dvacátých do šedesátých let 18. století. Následující kapitola zmiňuje nejtypičtější znaky jednotlivých fází a uvádí některé zástupce, jimiž se badatelé v posledních desetiletích zabývali a jejichž jména vešla alespoň trochu do povědomí (odborné) veřejnosti. Protože je zde věnována pozornost rovněž německým textům, jsou do přehledu zahrnuta jména představitelů a příklady produkce vznikající v katolickém prostředí jihoněmeckého regionu. Co se týká situace na německy hovořícím území, vymezuje germanistika literárním baroku zpravidla období trvajícím zhruba jedno století (1620–1720). Pro katolickou barokní homiletiku se již dříve Moser-Rathová pokusila stanovit dobu největšího rozkvětu do časového úseku zahrnujícího zhruba léta 1670–1740.⁵¹ Podle Herzoga není snadné určit chvíli, kdy je německé katolické barokní kázání již za zenitem, nicméně také on zastává pojetí, že osvícenské tendence, které jsou v německé poezii výrazně patrné již v první polovině 18. století, se v katolických duchovních promluvách projevují až kolem poloviny století zejména tíhnutím ke střízlivosti a silnějším důrazem kladeným na ctnosti a morálku, takže se i na katolické straně z kazatelů stávají spíše moralisté, vychovatelé a „učitelé počestností“.⁵²

50 Radmila Pavlíčková: *Triumphus in mortem. Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku*. České Budějovice: Veduta, 2008, cit. s. 8n.

51 Srov. Moser-Rath: „Predigtmärlein der Barockzeit“, s. 27.

52 „Wann genau die katholische Barockpredigt ihren Kairos überschritten hat, ist nicht auszuma-
chen“ a o něco dále: „Gegen die Mitte des Jahrhunderts wird die Ernüchterung mehr und mehr
spürbar. Der Prediger wird, auch auf katholischer Seite, zum ‚Tugendprediger‘ und ‚Lehrer der
Rechtschaffenheit‘, die Predigt heißt nun ‚Tugendrede‘, und es wird bald auch ein katholischer
Autor nicht anstehen und die Religion insgesamt eine ‚Erziehungsanstalt‘ nennen.“ Herzog:
Geistliche Wohlfahrt, s. 10 a 11.

Přehled v navazující kapitole se může jevit jako pokus spojit něco, co spolu sice souvisí žánrově, nikoli však z hlediska jazyka, prostředí vzniku a místa uveřejnění. Již letmý pohled do fondů českých knihoven však podněcuje k zamyšlení a může vzbuzovat i nové otázky týkající se recepce nebohemiálních německých sbírek kázání v českých zemích, protože řada zde vyčtených jmen kazatelů působících především na území dnešního Rakouska a Bavorska představuje známé položky nejen pro katalog Národní knihovny, ale rovněž pro katalogy knihoven klášterních, například pro znojenskou knihovnu dominikánského kláštera nebo knihovnu františkánského kláštera v Moravské Třebové. Zastoupena jsou díla nejen (v odborných kruzích) známého Prokopa von Templin, ale rovněž jiných duchovních – jmenujme čistě pro ilustraci: dominikánská klášterní knihovna ve Znojmě vlastní sbírky kázání od Florentia Schillinga, Heriberta von Salurn, Wolfganga Rauschera, Conrada Purselta, Johanna Lorenze Helbiga, Andrese Strobla či Christophu Selhamera. Ignatius Ertl či Athanasius von Dillingen jsou se svými sbírkami zastoupeni ve fondu františkánské knihovny v Moravské Třebové. V tomto letmém výčtu by bylo možné pokračovat; cílem zde bylo naznačit, že v českých zemích zjevně docházelo k recepci nebohemiální homiletické literatury a proslulost kazatelů sahala i za hranice jejich působišť.

STRUČNÝ CHRONOLOGICKÝ PŘEHLED

1. 20. LÉTA AŽ KONEC 80. LET 17. STOLETÍ

Období nejméně známé. Homiletika tehdy ještě nebyla vůdčím prozaickým žánrem. Spíše byla zastíněna hagiografií a vzdělávací traktátovou literaturou. Z tohoto období nepochází ani mnoho tiskem vydaných promluv, což můžeme potvrdit i vzhledem k archivní sbírce kázání, kterou jsme se zabývali. Vycházejí nicméně latinské promluvy plzeňského dominikána Rafaela Delaminetzze *Paradisus concionatorum tetralogiae mysticae* (Aschaffenburg 1667). Delaminetzova kázání ovlivnila podobu promluv jezuity Matěje Václava Šteyera (1630–1692), jehož *Postila katolická* (1691) představuje nejznámější a v období raného novověku nejvydávanější sbírku kázání.⁵³ V letech 1667–1668 byla podruhé vydána pobělohorská postila exjezuity Vojtěcha Šebestiána Scipia (Berličky) (1565–1639?), pravděpodobně pro kazatelskou potřebu. Vychází latinská postila *Scintilla evangelica* chrudimského děkana a staroboleslavského kanovníka Samuela Václava Hataše z let 1668 a 1672 a na konci období

53 Tomáš Havelka: „Taková postila jest dobrá duchovní pastva a lékařství duše: Matěj Václav Šteyer a jeho *Postila katolická*“. In: Petronila Cemus – Richard Cemus (edd.): *Bohemia Jesuitica 1556–2006*. Praha: Karolinum, 2010, s. 829–840.

začala vznikat zřejmě první bohemikální latinská konceptuální sbírka kázání, postila jezuitu Caspara Knittla *Conciones dominicales academicae* (1687).⁵⁴ Za první bohemikální promluvu, která se oprostila od starší kazatelské tradice, badatelé považují někdy řeč jezuitu Christopha Todtfellera *Schwarz und schön* z roku 1668. Této příležitostné promluvy, složené ke slavnosti vstupu Marie Josefy Černínové do řádu voršilek, si všimnul nejprve Josef Vašica, dále Jan Kvapil a zmiňuje ji Miloš Sládek ve svém výboru barokních promluv (*Svět je podvodný verbíř*, 2005). Týž autor ve stejné době pronesl u voršilek v Praze u příležitosti jiné obláčky ještě kázání s titulem *MARTHA, und MARIA Zwey friedsame Schwestern in einem Haus* (Prag 1668). U německy hovořících kazatelů z českých zemí se v uvedené epoše předpokládá výhoda přímého jazykového spojení s relativně vyspělým německým katolickým prostředím.⁵⁵

Němečtí katoličtí kazatelé vstoupili do dějin literatury především jako básníci, autoři lyriky, duchovních písní i dramát a prozaických spisů. Zmínku si zaslouhuje rozsáhlá tvorba jezuitu Ägidia Albertina (1560–1620), který se mimo jiné vyznačoval i svou překladatelskou činností a německému prostředí zpřístupnil nejen cykly promluv Pierra de Besseho, ale také pikareskní romány. Právě díky Albertinově „poněmčení“ tento románový žánr získal na německém území svůj specifický (protireformační a rekatolizační) ráz, odlišný od podobných děl psaných ve španělštině, italštině a francouzštině. V Bavorsku působili v 17. století ještě další významní kazatelé z řad jezuitů. V následujícím přehledu uvedeme ty nejnámější. Literární věda dosud věnovala pozornost především jejich poetické tvorbě.

54 Ze sbírky připravil překlad jednoho kázání a životopisnou studii o autorovi Martin Svatoš. Caspar Knittel: „Kázání ve svátek svatého Bartoloměje apoštola.“; Martin Svatoš: „Konceptuální války kazatele Caspara Knittela SJ“. *Plav* 6/5 (2010), s. 21–28.

55 K této a následujícím částem textu o německých kazatelích srov.: Karl Bosl (ed.): *Bosls bayerische Biographie*. Regensburg: Pustet, 1983; *Augsburger Buchdruck und Verlagswesen von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Edd. Helmut Gier – Johannes Janota. Wiesbaden: Harrassowitz, 1997, zvl. s. 634–635; Andreas Kraus – Max Spindler (edd.): *Handbuch der bayerischen Geschichte*, 4 Bde. Bd. 2: *Das alte Bayern. Der Territorialstaat vom Ausgang des 12. Jahrhunderts bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts*. 2. überarb. Aufl. München: C. H. Beck, 1988, s. 994–995; Volker Meid: *Geschichte der deutschen Literatur*. Bd. 5: *Die deutsche Literatur im Zeitalter des Barock. Vom Späthumanismus zur Frühaufklärung*. München: C. H. Beck, 2009, zvl. s. 786n.; Elfriede Moser-Rath: „Münchener Volksprediger der Barockzeit“. In: táž: *Kleine Schriften zur populären Literatur des Barock*, s. 76–105; táž: „Familienleben im Spiegel der Barockpredigt“; táž: „Einführung“; Franz M. Eybl: „Jakobus auf dem Dorfe. Eine Festpredigt von Martin Resch, sozialgeschichtlich gelesen“. In: *Predigt und soziale Wirklichkeit. Beiträge zur Erforschung der Predigtliteratur* (viz výše), s. 67–93; Welzig (ed.): *Predigten der Barockzeit*, s. 753–755. K sociálněhistorickému pozadí života kléru v raném novověku srov. např. Jaroslav Kadlec: „Rekatolizace v Čechách“. In: *Pražské arcibiskupství 1344–1994. Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi*. Praha: Zvon, 1994, s. 129–149; Zdeňka Kokošková – Marie Ryantová: „Sociální a kulturní úroveň nižšího kléru v druhé polovině 17. a v prvních desetiletích 18. století“. In: tamtéž, s. 150–163; Miloš Sládek: „Vieriův Kristoslav a pobělohorská rekatolizace Čech“. In: *Česká literatura doby baroka. Sborník příspěvků k české literatuře 17. a 18. století*. Praha: PNP, 1994 (= Literární archiv 27), s. 229–235.

Latinsky píšící barokní autor, jezuitský básník a dramatik Jacob Bidermann (1578–1639) se již za svého života u současníků proslavil svými latinsky psanými dramaty a verši. V homiletice angažovaný ve službách protireformace však vynikali další jeho současníci a řádoví bratři – vedle Bidermanna byli ve své době i později často citovanými autoritami jezuité Jeremias Drexel (1581–1638), Georg Stengel (Stengelius, 1584–1651), Eusebius Nierembergius, Matthias Faber či Benignus Kybler.⁵⁶ Od roku 1600 působí Bidermann v Augsburgu a tehdy vzniká většina jeho děl, zejména latinský veršovaný epos o Herodovi *Herodiados. Libri tres* (1622, *Herodiados. Tři knihy*) či popis života Ignáce z Loyoly. V letech 1606–1614 vyučoval na jezuitské koleji v Mnichově, kde inscenoval svá latinská dramata. Již v roce 1602 byla v Augsburgu uvedena jeho nejnámější hra *Cenodoxus* (periocha 1609; tiskem 1666), tendenční drama na způsob moralit o navenek ctnostném a spravedlivém, ve skutečnosti však pyšném vzdělanci, hra namířená proti antice, humanismu a konceptu emancipace individua. Odsuzuje se v ní nejen hlavní hřích, pýcha, ale také epocha humanismu a její osvícenská víra ve vědu. Později, v roce 1635, bylo drama přeloženo Joachimem Meichelem do němčiny jako *Comedi/ von einem verdambten Doctor zu Pariß* (Komédie o doktorovi z Paříže, který byl zatracen). Do roku 1619 následovalo uvedení dalších jedenácti Bidermannových her, ne všechny se dochovaly. Bidermann psal své hry v latině pro veřejná představení na konci školního roku. V popředí stojí obava a starost o individuální spásu člověka, kdy nebezpečí vychází ze špatného postoje vůči světu – nutné je odříct se světa a jeho pokušení. Jen menší část her byla vytištěna, dochovaly se jejich zkrácené podoby (periochy), teprve několik desetiletí po autorově smrti vychází tištěná sbírka jeho dramát (*Ludi teatrales sacri*, 1666, 2 sv., *Divadelní duchovní hry*). K Bidermannově tvorbě patří rovněž německo-latinská sbírka tanců smrti *Certamen Poeticum* (1615, *Poetický souboj*), anonymně vydaná sbírka staroněmeckých duchovních písní *Himmel-Glöcklein* (1621, *Nebeské zvonky*) či hrdinské dopisy v latinských verších inspirované Ovidiovou předlohou (*Heroum epistolae*, 1630, *Dopisy hrdinů; Heroidum epistolae*, 1638, *Dopisy hrdinek*). V roce 1626 byl Bidermann povolán do Říma, kde jako řádový cenzor zůstal až do smrti.

Za nejvýznamnějšího katolického německého barokního básníka je považován jezuita Friedrich Spee von Langenfeld (1591–1635). Do dějin německé literatury se nezapsal ani tak jako kazatel, nýbrž spíše jako autor lyrických skladeb a kritik honů na čarodějnice. Po vysvěcení na kněze dostal Spee místo docenta na jezuitské univerzitě v Paderbornu (1623–1626), kde působil od roku 1625 zároveň jako chrámový kazatel. Následně, v roce 1627,

56 Moser-Rath: „Predigtmärlein der Barockzeit“, s. 35. Autorka zmiňuje zejména používání exemplů a krátkých vyprávění u těchto autorů jako prostředek či strategií jak upoutat pozornost publika a působit přesvědčivě.

byl povolán do Würzburgu jako zpovědník na smrt odsouzených žen-čarodějnic. Tato zkušenost a očitě svědectví se odráží v díle *Cautio criminalis. Seu de processibus contra sagas Liber* (1631, Opatrnost při souzení. Aneb kniha o procesech proti čarodějnicím). Z duchovní tvorby vyniká jeho obsáhlé dílo *Güldenes Tvgend-Bvch* (1633, posthumum 1649) přeložené do češtiny jezuitou Felixem Kadlinským (1613–1675) jako *Zlatá ctností kniha* (Praha 1662). Jedná se o duchovní texty v pastorační péči o kolínské devotesky. Spee psal na přání představené každý týden list s podněty pro modlitbu, duchovní cvičení a rozjímání, ale rovněž s povzbuzením k aktivnímu uplatňování víry, naděje a lásky v životě. Knihy si velice cenil i filozof Gottfried Wilhelm von Leibniz (1646–1716) a němečtí katoličtí romantici, spis vydal v roce 1829 Clemens Brentano (1778–1842). Speeovo lyrické dílo tvoří pečlivě sestavená, ve 30. letech 17. století vznikající sbírka umělecky hodnotných lyrických duchovních básní a dodnes známých náboženských písní *Trvtz Nachtigal, Oder Geistlichs-Poetisch Lvst-VValdlein* (vznik 1634, tiskem zčásti již 1638, posthumum 1649). Česky sbírku parafrázoval F. Kadlinský v roce 1661 pod titulem *Zdoroslaviček v kratochvilném hájičku postavený* (vyd. 1665, znovu 1971) a i toto dílo znovu vydal Clemens Brentano (1817). Spee využívá alegorii pro duchovní témata, techniku kontrafaktury světské milostné bukoliky. Spojuje smyslové vjemy s hlubším teologickým významem. Inspiroval se zejména španělskou katolickou mystikou (sv. Terezie z Ávily, sv. Jan od Kříže). Složil rovněž řadu církevních písní, které vyšly anonymně a z nichž některé jsou dodnes obsaženy v katolických zpěvnících. Spee zemřel na následky morové epidemie, když se nakazil při ošetřování zraněných a nemocných vojáků.

Nejen duchovní promluvy zahrnuje dále latinská tvorba jezuity Jakoba Baldeho (1604–1668). Balde působil jako profesor rétoriky v Ingolstadtu a později na mnichovském dvoře jako vychovatel a dvorní historiograf. V Mnichově působil v letech 1638 až 1640 jako dvorní kazatel po smrti jezuita Jeremiase Drexela, jenž se také proslavil nejen svými promluvami, ale i svými duchovními spisy, překládanými v 17. století i do češtiny. Jakob Balde však sklídl úspěchy i na poli literárním. Jako básník oplývá širokou paletou témat – osobních, politických a v neposlední řadě náboženských (mariánská poezie), zároveň se dokáže ironicky distancovat v satirách, například v pamfletu proti kouření, *Satyra contra abusum tabaci* (1657, Satira proti nadměrnému užívání tabáku), který básník Sigmund von Birken (1626–1681) přeložil do němčiny pod titulem *Die truckene Trunkenheit* (1658, Suché opilství). Známé je jeho biblické drama, tragédie *Iephtias* (1637, tiskem 1654, Jiftách). Baldeho ve své době proslavily ódy a lyrické sbírky uveřejněné ve 40. letech, jmenovitě *Sylvarum libri IX* (1643–46, Devět knih smíšených básní), ódy a epódy (*Lyrlicorum libri IV; Epodon liber unus*, 1643; Čtyři knihy lyriky; Kniha epód). V roce 1654 Balde přišel na dvůr do Neuburgu, kde až do

smrti působil jako dvorní kazatel a zpovědník falckraběte Filipa Viléma. Zde vznikl první díl nedokončené trilogie, alegorická báseň *Urania victrix* (1663, Vítězná Uránie), za niž mu papež Alexandr VII., kterému bylo dílo věnováno, udělil zlatý pamětní peníz. Zajímavostí z Baldeho života je, že již v roce 1638 založil Společnost vyzáblých (lat. *Congregatio macilentorum*, *Gesellschaft der Mageren*, nebo *Ritter vom dürren Orden*, Rytíři vychrtlého řádu). Balde samotný byl vyzáblé postavy a nepřilíš pevného zdraví. I přes těžkosti s řádovou cenzurou mu jeho básně vynesly přízvisko „německého Horácia“ (*Horatius Germanicus*) a věhlas i za bavorskými hranicemi. Byl vysoce ceněn J. G. Herderem (1744–1803), který od roku 1795 vydával překlady některých jeho satir a ód (*Terpsichore*, 1795–1796).

Balde se pochvalně vyjadřoval o svém starším spolubratrovi, který podobně jako on sám proslul spíše jako novolatinský básník než kazatel: Johannes Bisselius (1601–1682). Dochovala se Bisseliova sbírka postních exempel, která pronesl v jezuitském kostele v Dillingenu, *Incolarum alterius mundi phaenomena historica/ Das ist: Der Innwohneren der andern Welt sichtbarliche Erscheinungen* (Dillingen 1682). Z téhož řádu působili jako kazatelé ještě Leopold Mancini (1606–1673), vystupující ve svých promluvách na obranu utiskovaných a chudých, tyrolský jezuita Michael Staudacher (1613–1673), dvorní kazatel, vychovatel prince a zpovědník v Neuburgu Johann Bodler (1629–1698).⁵⁷ Vycházejí sbírky kázání jezuity Balthasara Knellingera, jehož přítomnost a kazatelská činnost je s jistotou doložena pro Augsburg v letech 1685–1688, později zřejmě kázal rovněž v mnichovském chrámě sv. Michaela. Zanechal po sobě řadu obsáhlých děl, používaných a citovaných jeho současníky.⁵⁸

Jiný bavorský jezuita, Michael Pexenfelder (1613–1685), vyučoval 22 let rétoriku v Landshutu a u současníků se proslavil zejména svým encyklopedickým dílem *Apparatus eruditionis tam rerum quam verborum per omnes artes et scientias* (Nürnberg 1670), které ve stu kapitolách shrnuje vědění, vyučované na latinských školách a jezuitských gymnáziích v 17. století. Pexenfelder je nicméně také autorem homiletických latinských spisů, jejichž oblíbenost dokládá skutečnost, že byly vydávány ještě desetiletí po jeho smrti.⁵⁹

57 Johann Bodler: *Fest- und Feyrtäglicher Predigen-Curs Als in einem Wett-Rennen zu dem Ring der glückseligen Ewigkeit [...]*. Dillingen, 1683.

58 Balthasar Knellinger: *Predigen Auf alle Sonntäg Deß gantzen Jahrs [...]*. München, 1691. Viz Moser-Rath: „Einführung“, s. 18 a táz: „Münchener Volksprediger der Barockzeit“, s. 76–105.

59 Michael Pexenfelder: *Florus Biblicus Et Concionator Historicus Tomi Duo*. Augustae Vindelicorum 1747; táz: *Concionator Historicus Rariorum Eventuum Exemplis, Ad Instructionem Moralem Explicatis Delectans ac Docens I. Est historiarum praecipuarum & documentorum. II. Rerum potiorum. III. Concionatorius. IV. Nominum propriorum, quorum in hoc opere mentio facta*. Monachii, 1679; táz: *Concionator historicus rariorum eventuum exemplis, ad instructionem moralem explicatis delectans ac docens Cum Indice quadruplici*. Monachii, 1683.

Kromě jezuitů však vynikali kazatelé z jiných řádů, například barnabita Florentius Schilling (1602–1670), jenž působil v Neapoli, Římě a ve Vídni, kde zemřel. Již v roce 1657 uveřejnil ve Vídni antologii kázání o svatých a pohřebních kázání o šlechticích *Amaradulcis Oder ein schönes Blümlein Je Lenger Je Lieber*. Jedno z pozdějších rozšířených vydání však již vyšlo v Mnichově (1663).⁶⁰ Františkán a kemptenský dvorní kazatel Johann Capistran Brinzing (zemřel 1687), jehož postními promluvami se v 19. století zabýval Ignaz Zingerle, zanechal třísvazkovou sbírku nedělních a svátečních promluv *Candelabrum Apocalypticum* (Kempten 1677–1690).⁶¹

Ke kapucínům patřil Geminianus Monacensis (1602–1672), jenž zastával v bavorské provincii významné řádové funkce, působil však také jako kazatel, především na chrámové kazatelně v Salcburku. Výsledky své homiletické činnosti shrnul do dvou třísvazkových sbírek nedělních a svátečních kázání nazvaných *Wegweiser gen Himmel*, „ukazatel cesty do nebe“. Za jeho života však vyšly jen některé svazky, ostatní vycházely až posmrtně, Geminianus zemřel v Mnichově 10. dubna 1672. Jeho styl prozrazuje obratného řečníka: používá množství jazykových obrazů, příměrů, ovšem nikdy tak, že by jeho sloh sklouznul do přebujelosti či do přehnaných slovních hříček.⁶² Také Conrad von Salzburg (1628–1681) působil hlavně v Salcburku, příležitostně v Augsburku, jeho díla si povšimnul už v 19. století germanista Ignaz Zingerle. V Salcburku vyšel „věrný připomínatel spásy“, sbírka jeho nedělních a svátečních kázání *Fidus Salitus Monitor*.⁶³ Kapucín Donatus von Passau (1627–1694), autor sbírky „Bolestná růžová zahrada“, tj. sta kázání o utrpení Kristově, *Rosetum Dolorosum Centifoliatum. Schmerzhafter Rosen-Gart von hundert Blättigen Rosen* (Passau 1694), by si dle Moser-Rathové zaslouhoval více badatelské pozornosti.⁶⁴ Avšak dodnes nejznámějším kapucínem činným v tomto období zůstal, asi jenom Prokop von Templin (ca. 1607–1680), již za svého života proslavený jako autor poezie a duchovních písní. Prokop pocházel z Braniborska, v Praze pak konvertoval ke katolictví. V roce 1627 vstoupil do řádu kapucínů a po vysvěcení na kněze (1635/1636) působil jako misionář v Čechách, později jako kazatel v Pasově, Vídni a Salcburku. Jakožto

60 Srov. *Augsburger Buchdruck und Verlagswesen von den Anfängen bis zur Gegenwart*, s. 634–635.

61 Johann Capistran Brinzing: *Candelabrum Apocalypticum [...] Oder Apocalyptischer Leichter [...] Das ist: Sibenfache Predigen durch siben Jahrgäng auff alle Sonn- und Feyrtäg jeglichen gantzen Jahrs außgetheilt [...]*. Kempten, 1677–1690.

62 Geminianus Monacensis: *Weeg-Weiser gen Himmel/ Das ist: Catholische Predigen über alle Sonn- und Feyertägliche Euangelia deß gantzen Jahrs nach Ordnung der heiligen Catholischen Kirchen gerichtet zu Beyhülff, zur Auffmunterung der Layen, zur Underweisung der Irrenden und Trost aller frommen Christen [...]*. München, 1667/1668–1688. Srov. Moser-Rath: „Münchener Volksprediger der Barockzeit“, s. 80.

63 Conrad von Salzburg: *Fidus Salitus Monitor [...] Das ist: Treuer Hayls-Ermahner [...] Oder Sehr nützliche/ geistreiche und zumahlen mit beliebiger Kürtze gemachte Predigen [...]*. Salzburg, 1683.

64 Donatus von Passau: *Triumphus Temporis Evangelici. Oder: Sieges-Gepräng Der Evangelischen Zeit [...] Sonn- und Feyertags-Predigen [...]*. Sulzbach, 1695; Srov. Moser-Rath: „Einführung“, s. 9.

jeden z jazykově nejnadanějších kazatelů své doby je považován za předchůdce Abrahama a Sancta Clara. V Pasově vznikaly jeho písňové cykly *Mariae Hülf Lobgesang* (1659) a *Hertzen-Frewd und Seelen-Trost* (1660/1661). Poté vyšel tiskem cyklus kázání o Nejsvětější svátosti oltářní (*Eucharistiale*, 1661) a další sbírky homilií k tématům katecheze (např. *Poenitentiale* 1662; *Decalogale*, 1664), životních stavů (*Coniugale*, 1663) a o Panně Marii (*Mariale*, 1665).⁶⁵ *Lignum Vitae* (München 1666) potom představuje sebrání dosud vydaných jednotlivých svazků jeho tvorby. Následovala řada dalších sbírek kázání, zejména nedělních a svátečních (*Dominicale aestivale*, 1667) a příležitostných.⁶⁶ Jméno tohoto kazatele zřejmě nezaniklo ani proto, že ve svých promluvách parafrázoval části z oblíbeného Grimmelshausenova *Simplicissima* – učinil tak ve sbírce *Encaeniale, Hundert Kirchtag-Predigten* (1671, nově 1990).⁶⁷ Prokop zanechal přes 2 000 kázání a 576 písní. Jeho vliv v 18. století však nebyl

- 65 Prokop von Templin: *Catechismale, Das ist: Dreyhundert Halbstündige Sermones, Oder Kinder-Lehr-Predigen Eigentlich für die minderjährige Jugend gerichtet: doch also daß sie denen durch das ganze Jahr lauffenden Evangelien accomodirt seyn auff jeden Sonn- und Feyer-Tag vier [...]*. Salzburg, 1674; týž: *Poenitentiale, Das ist: Fünff vnd Zwainzig gelehrte Geistreiche, doch mit grosser Klarheit wol außgeführte diser Zeit nohtwendige nützliche Discursen oder Predigen vom heiligen Sacrament der Bueß*. Passau, 1662; týž: *Coniugale, Das ist: Dreyssig gelehrte, Geistreiche, doch mit grosser Klarheit wohl außgeführte diser Zeit nohtwendige nützliche Discursen oder Predigen Vom Bräut- Ehe- vnd Wittib-Stand*. Passau, 1663; týž: *Juventutale, Das ist: Dreyssig Gelehrte, Geistreiche, doch mit grosser Klarheit wohl außgeführte diser Zeit nohtwendige nützliche Discursen oder Predigen Von der Jugend Wohl- vnd Vbvelverhalten*. Passau, 1663; týž: *Magdalenale. Das ist: Aller Sünderinnen Bueß-Spiegel Maria Magdalena [...]*. Passau, 1665; týž: *Threnale, Das ist: Sechs vnd zwainzig [...] nützliche Discursen oder Predigen über das erste Capittel der Klageliedern des Propheten Jeremiae In welchen vnter der Metaphora des beweineten Jerusalems beweinet wird die sündige Menschliche Seel*. Passau, 1664; týž: *Praedestinationalle, Das ist: Dreyssig [...] Discursen oder Predigen Von der Göttlichen Gnaden-wahl Item von Zusammen-Würckung Der Göttlichen Gnad, Vnd deß Menschlichen freyen Willens [...]*. Salzburg, 1663.
- 66 Prokop von Templin: *Dominicale Aestivale. Das ist, Hundert [...] Predigen Vber die ganze Sommerzeit [...]*. Salzburg, 1667; týž: *Dominicale Paschale Et Pentecostale Secundum Totaliter Novum. Das ist: Hundert [...] nützliche Discursß oder Predigen Vber die ganze Oesterliche Zeit [...]*. Salzburg, 1669; týž: *Adventuale, Ac Natale Iesv Christi, Sive Deliciae Spiritvs Hibernales Hertzens-Frewd vnd Seelen-Lust im harten Winter. Das ist: Vber hundert annembliche liebliche Discurs oder Predigen Von der Allersüssesten Kindheit vnd Jugend Jesu Christi vnsers Heylands vnd Seeligmachers [...]*. München, 1666; týž: *Quaragesimale Et Passionale. Das ist, Hundert [...] nützliche Discursß oder Predigen, Auff die gnadenreiche heilige Fastenzeit von dem Sonntag Septuagesima biß auff Ostern*. Salzburg, 1666; týž: *Homo Bene Moriens, Das ist: Vier vnd zwainzig gelehrte, Geistreiche, vnd mit grosser Klarheit wol außgeführte, diser Zeit nohtwendige nützliche Discursen oder Predigen Von einem Seeligen Ende Den Krancken vnd Sterbenden zu Trost*. Ingolstadt, 1666; týž: *Triennale Dominicale Primum, Das ist: Auff jeden Sonntag durch das ganze Jahr Drey Gelehrte, Geistreiche [...] nützliche Discurs oder Predigen allen Christglaubigen zu geistlichem Seelen-Trost, insonderheit denen Hochgeehrten Ehrwürdigen Herren Predigern zu wohlgemeynten beyhülffigen Diensten [...]*. Salzburg, 1676; týž: *Sanctorale, Das ist: Zwey hundert und Funffzehen [...] nützliche Discursß oder Predigen, Auff die Festa und von denen Heiligen Gottes [...]*. Salzburg, 1668 (poprvé již 1666); týž: *Mariale Processionale. Das ist, Hundert kleine kurtze gar annehmliche Sermones, Gerichtet für die Processionen über Land zu der seligsten Jungfräul. Mutter Gottes Mariam [...]; Darbey auch die hierzu gehörige Gesänge*. Salzburg, 1667; týž: *Mariale Concionatorium, Rhythmo-Melodicum [...]*. 2. rozš. a vylepšené vyd. Salzburg, 1667.
- 67 Prokop von Templin: *Encaeniale, das ist: Hundert Kirch-Tag Predigen*. Salzburg, 1671. Reprint tohoto vydání edičně připravil Dieter Bitterli (2 sv., Amsterdam: APA-Holland Univ. Pr., 1990).

velký, ačkoli patřil ve své době k nejplodnějším a nejproslulejším autorům uvedených žánrů. V 19. století Achim von Arnim a Clemens Brentano převzali několik Prokopových písní do své sbírky *Des Knaben Wunderhorn* (1805–1808, Chlapcův kouzelný roh).⁶⁸ Během 20. století se tento kapucín dostal do středu pozornosti odborného zájmu.⁶⁹

Co se týká dominikánů a jejich kazatelské činnosti v jihoněmecké oblasti, konstatuje Moser-Rathová menší aktivitu tohoto řádu ve srovnání například s jezuitou, augustiniány a různými odnožemi františkánů.⁷⁰

2. 90. LÉTA 17. STOLETÍ AŽ 20. LÉTA 18. STOLETÍ

V tomto období do české homiletiky postupně pronikalo umění konceptu⁷¹ a homiletika se stala vůdčím žánrem. V Praze tehdy tiskem vyšla učebnice rétoriky, kterou napsal polský jezuita Jan Kwiatkiewicz, *Phoenix rhetorum seu rarioris atticismi nec vulgaris eloquentiae fundamenta in usum oratorum proposita [...]* (poprvé Praha 1690, podruhé 1708). Autor znal české prostředí, kam se dočasně uchýlil při vpádu Švédů do Polska (1655–1660). Hlavní pozornost věnuje v tomto díle otázkám podivu, vzbuzení citových reakcí a vzrušení posluchačů, vhodně zvoleným alegoriím a dalším figurám zdobného slohu. Kwiatkiewiczova rétorika pak zřejmě měla podíl na obraznosti kázání z té doby. Uplatňují se slovní hříčky nejrůznějšího druhu, ale také hra s paradoxy a protiklady. Podobně jako Abraham a Sancta Clara kazatelé volí na začátku promluvy citát nebo výrok, který stál ve zjevném rozporu s učením církve nebo zkušeností posluchačů. Během kázání potom šlo o to vyloužit, za jakých okolností výrok mohl zaznít jako pravdivý. Zřejmě první vyslovené konceptuální jazykově české kázání vydané tiskem pochází od jednoho z nejvýznamnějších kazatelů přelomu 17.–18. století, Bohumíra Hynka Josefa Bílovského. Vyvrcholení pak představuje autor Pavel Josef Axlar se svou

68 Robert Pichl: „Prokop von Templin“. In: *Neue Deutsche Biographie* 20 (2001), s. 741n. [<http://www.deutsche-biographie.de/ppn118834517.html>] (8. 4. 2015).

69 Veit Gadiant: *Prokop von Templin. Sein Leben und seine Werke*. Regensburg, 1912 (zároveň disertační práce, Univerzita Fribourg ve Švýcarsku, 1912); Eleonore Kinsky: *Das Predigtwerk des Paters Prokop von Templin*. Dissertation, Universität Wien, 1962; Philip Brady: „Prokop von Templin. ‚Redner‘ und ‚Poet‘. Zur volksbezogenen Praxis eines dichtenden Kapuziners“. In: Wolfgang Brückner (ed.): *Literatur und Volk im 17. Jahrhundert. Probleme populärer Kultur in Deutschland*. Wiesbaden: Harrassowitz, 1985, s. 527–541.

70 „Von geringerer Wirksamkeit als im Mittelalter waren um 1700 die gleichfalls nach dem Prinzip persönlicher Armut lebenden Angehörigen des Predigerordens, die Dominikaner. Fündig wurde ich bei dem aus Wien gebürtigen Johann Braumiller, der 1681–1683 als Prior in Krems verzeichnet ist.“ Moser-Rath: „Einführung“, s. 16.

71 Viz Martin Svatoš: „Nova et vetera. Rétorika na jezuitských gymnáziích a řečnická praxe v Českých zemích v 17. a 18. století“. In: Petronila Cemus – Richard Cemus (edd.): *Bohemia Jesuitica 1556–2006*. Praha: Karolinum, 2010, s. 877–891.

sbírkou *Nábožný horlivý vůdce*, vydanou posthumně 1720.⁷² V tomto časovém období vyšly postily a sbírky kázání dalších duchovních, např. jezuita Jana Kleklara (1639–1703) či theatina Karla Račina (ca. 1660–1711).

Na německy hovořícím území v té době působil proslulý augustinián Abraham a Sancta Clara (1644–1709). Ke kazatelům rovněž patřili benediktini jako např. opat řezenského kláštera sv. Jimrama Ignaz von Trauner (1638–1694) či Placidus Taller (1655–1721, Rott am Inn).⁷³ Benediktinem byl i kněz Martin Resch (1649–1709), jemuž se jakožto vystudovanému právníkovi v mládí otevírala slibná světská kariéra. Resch se ve svých třiceti letech nicméně rozhodl pro dráhu řeholníka a duchovního. V roce 1698 potom obdržel do správy farní kostel ve Vorchdorfu. Jedno sváteční, svatojakubské kázání, které zde pronesl, analyzuje ze sociálněhistorického hlediska Franz M. Eybl.⁷⁴ Než začal pečovat o venkovskou faru, byl Resch již v roce 1688 jmenován novicmistrem, potom v roce 1693 převorem a současně působil v Kremsmünsteru jako postní kazatel. Tamější klášterní knihovna vlastní cykly postních kázání z let 1692–1697, které se dochovaly v podobě rukopisné sbírky. Dochovaly se rovněž dvě knížky jeho excerpt. Resch vlastnil jednu italskou sbírku adventních kázání a byla mu známa i španělská homiletická produkce, protože některé jeho promluvy jsou překlady z díla slavného jezuita Antonia Vieira. Martin Resch byl nakonec v září 1704 zvolen opatem. O pět let později se ze zdravotních důvodů tohoto úřadu vzdal, zemřel 12. prosince 1709.

Ve zmíněné době kazatelsky působili kapucíni Lucianus Montifontanus (ca. 1630–1716), Heribert von Salurn (1637–1700), Athanasius von Dillingen (1635–1714) a Mauritius Nattenhusanus (1652–1715). Poslední jmenovaný byl kazatelem 26 let, z toho nejdéle v klášteře sv. Ulricha a Afry poblíž Augsburgu. Nattenhusanus se ve své sbírce nedělních a svátečních promluv obracel proti dobové módě a pronikání cizích, zvláště francouzských vlivů do německé kultury. Pro tuto kritiku a pro duchovní cíle těchto svých kázání využil postavu německého Michla.⁷⁵ Jiný kapucín, Amandus von Graz (1637–1700),

72 Miloš Sládek: „Láska jakožto žínka štěbetavá a švitorná ani huby nezavírala aneb Několik slov úvodem o raně novověkých kázáních a bezuzdné obraznosti“. In: týž (ed.): *Svět je podvodný verbíř aneb Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*. Praha: Argo, 2005, s. 8–47, srov. 33nn. a s. 35.

73 Placidus Taller: *Einfältiger doch Wohlmeinender Bauern-Prediger/ Das ist: Sonntägliche Predigen Auf das gantze Jahr [...]*. Regensburg, 1716; týž: *Neu-eröffneter/ mit allerhand raren/ neuen und seltsamen Waaren wohlleingerichter Auch Auf alle Kirchweyh-Tag und Jahrmärckt aufgeschlagener Geistlicher Kram-Laden. Das ist: Dreyßig sonderbare Kirchweyh Predigen [...]*. Regensburg, 1721. Srov. Kraus – Spindler (edd.): *Handbuch der bayerischen Geschichte*, sv. 2, s. 116, 247.

74 Eybl: „Jakobus auf dem Dorfe“, s. 67–93.

75 Mauritius Nattenhusanus: *Homo Simplex et Rectus, Oder der alte redliche Teutsche Michel [...]*. 2 sv. Augsburg, 1701. Srov. Moser-Rath: „Einführung“, s. 11n.

ve svých tištěných sbírkách duchovních promluv výslovně uvádí, že si přeje oslovit co nejširší okruh lidí všech společenských vrstev a stavů.⁷⁶

Z Mnichova pocházel kapucín Adalbertus Monacensis (1643–1704), lektor teologie a filozofie. Podle vlastních slov realizoval v důsledku nemoci ústně jen malý počet nedělních, svátečních a postních kázání, která uveřejnil v Mnichově pod názvem „Ukrytý poklad“, *Thesaurus Absconditus* (1703–1708).⁷⁷

Františkán Leo Wolff (1640–1708) pronášel svá kázání především ve Švábsku, nakonec v poutním místě Mariahilf am Lechfeld u Augsburgu a zřejmě patřil k tvořivým lidem s velkým smyslem pro humor. Dosvědčují to nejen jeho texty; je možné tak usuzovat již z pohledu na samotné názvy jeho postil. Především jeho třísvazková sbírka „lvího řevu“, tedy *Rugitus Leonis*, může být důkazem, jak tento duchovní dokázal vtipně využít i svého vlastního jména.⁷⁸

Františkán Marcellianus Dalhofer (Dalhover, kolem 1655–1707) zahájil svou kazatelskou dráhu v roce 1678 v Řezně, přešel brzy do Landshutu, Mnichova a posléze deset let působil jako chrámový kazatel ve Freisingu. V roce 1696 byl povolán do Ingolstadtu, o dva roky později se vrátil opět do Mnichova, nakonec zemřel v Landshutu. Měl vypravěčský talent a za jeho kazatelské umění se mu dostalo náležitého uznání. Podobně jako Andreas Strobl (1641–1706), prostý venkovský farář v Buchbachu, používá i Dalhofer ve svých promluvách rád neobyčejné a nepřeborné množství vyprávění, přičemž čerpá většinou z Drexela, Abrahama, Stengela či Bidermanna. Dobové prameny se o Marcellianovi zmiňují jako o velice zbožném muži, kterému se draly do očí slzy, kdykoli uslyšel, že došlo k nějakému zločinu. Jeho nedělní a sváteční kázání vyšla ve dvou obsáhlých svazcích pod názvem *Areolae* během jeho působení ve Freisingu. Velký počet příležitostných duchovních promluv, pohřebních kázání a jiných homilií ještě shrnul do dvoudílné sbírky *Miscellanea*. Jeho obrazy a příměry většinou pocházejí z literatury, vedle Písma sv. jsou to církevní Otcové, legendy, též antické spisy. Příkladem z běžného života, zvykům, lidovým rčením a úslovím se v kázáních na rozdíl od jiných svých současníků téměř nevěnuje.⁷⁹

76 Amandus von Graz: *Seelen-Wayde Der Christlichen Schäßflen/ Das ist: Ordinari Preedigen Auf alle Sonn- und Feyer-Täg des gantzen Jahrs gerichtet: Und in Zwey Theil abgetheilet [...]*. Klagenfurt, 1695–1696; týž: *Fasten-Banckets Der Christlichen Seelen Erste Aufftracht von der Geistlichen Schlafsucht [...]*. Salzburg, 1691; týž: *Anderte Speisen-Aufftracht von dem Gewissen und dessen Sorgfältiger Verwahrung [...]*. Graz, 1702; týž: *Die Dritte Speisen-Aufftracht von der Menschlichen Seel [...]*. Graz, 1705.

77 Adalbertus Monacensis: *Thesaurus Absconditus, Oder Verborgner Schatz [...]*. München, 1703 a 1708.

78 Leo Wolff: *Rugitus Leonis, Geistliches Löwen-Brüllen. Das ist: Eingriffige Sonntags-Predigten/ Durch ein gantzes Jahr [...]* Augsburg, 1702; týž: *Rugitus Leonis, Geistliches Löwen-Brüllen. Das ist: Lob-schuldigste Ehren-Predigen Auf alle Fest-Täg, So in der Römisch-Catholischen Kirchen durch das gantze Jahr feyerlich begangen werden etc. Erster- (Zweiter-) oder Winter- (Sommer-) Teil.* Augsburg, 1705.

79 Marcellianus Dalhofer: *Areolae oder Garten-Bethlein, bestehend von unterschiedlichen Blumen [...]*. München, 1689; týž: *Miscellanea, Oder Allerhand Bueß- Passions- Oster- Possessions-Nemmung-*